

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
Роман БОГАЧЕВ
«18» червня 2024 р.

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти
та волонтерська діяльність»
на тему: «Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після
повернення із зони ведення бойових дій»

Виконав (-ла):

студент (-ка) IV курсу, групи СР-01

Сіденко Людмила Юріївна

Керівник:

Старший викладач кафедри філософії ФСП, к. психол. н.

Карачинський О.А.

Рецензент:

Доц., к. психол. н., доц.

Блохіна І.О.

Засвідчую, що у цій кваліфікаційній роботі немає
запозичень з праць інших авторів без відповідних
посилань.

Студент (-ка)

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Роман БОГАЧЕВ
«20» листопада 2023 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студенту
Сіденко Людмилі Юрївні

1. Тема роботи «Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій», керівник роботи Карачинський Олексій Аркадійович, Старший викладач кафедри філософії ФСП, к. психол. н., затверджені наказом по університету від «20» травня 2024 р. № 2024-с

2. Термін подання студентом роботи — 14 червня 2024 р.

3. Вихідні дані по роботі:

Об'єктом дослідження є соціальна робота з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Предметом дослідження є система соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++».

Мета полягає у аналізі досвіду роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++» з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій, визначення основних потреб ветеранів

російсько-української війни та розробці й обґрунтуванні рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

4. Зміст роботи

ВСТУП.....

РОЗДІЛ I ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.....

1.1 Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій: досвід України.....

1.2 Благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВЕТЕРАН ХАБ ++»: сутність, зміст та особливості роботи .....

1.3 Організація соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони ведення бойових дій в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВЕТЕРАН ХАБ ++».....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....

РОЗДІЛ II СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ: ДОСВІД КРАЇН

СВІТУ.....

2.1 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Європи .....

2.2 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Азії.....

2.3 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід США.....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....

РОЗДІЛ III ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СОЦІАЛЬНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИМИ СТАНАМИ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....

3.1 Визначення основних соціальних потреб ветеранів російсько-української війни.....

3.2 Аналіз зв'язку між соціальними потребами та психологічними показниками у військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій.....

3.3 Система соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони ведення бойових дій в Україні: організація державних та приватних програм підтримки.....

3.4 Практичні рекомендації щодо вирішення незакритих соціальних потреб ветеранів російсько-української війни.....

РОЗДІЛ III.....

ВИСНОВОК.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....

5. Перелік ілюстративного матеріалу (із зазначенням плакатів, презентацій тощо)

Рис. 1.1 Інфографіка структури роботи різних інституцій в питанні ветеранської політики в Україні

Рис. 1.2 Напрямки роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++»

Рис 1.3 Система соціальної підтримки ветеранів російської-української війни в благодійній організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++»

Рис. 2.1 Діаграма «Для розуміння життя персоналу JSDF та їхніх сімей»

Рис. 3.1 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «Діяльність ветеранів, які зараз не служать» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Рис. 3.2 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «З якими проблемами ветерани зіштовхуються зараз» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Рис. 3.3 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «Якої підтримки зараз потребують ветерани» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Рис. 3.4 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «За які складнощі після перемоги хвилюються військові» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Рис. 3.5 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Наскільки ви задоволені виконанням держави своїх зобов'язань перед ветеранами?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.6 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої допомоги зараз потребуєте найбільше?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.7 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої юридичної допомоги потребуєте?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.8 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої медичної допомоги потребуєте?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.9 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи потребуєте надання базових соціальних послуг?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.10 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Наскільки ви відчуваєте допомогу та підтримку від суспільства» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.11 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими пільгами користуєтеся ви та/або ваша родина» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.12 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими з отриманих послуг ви найбільше задоволені?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.13 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими з отриманих послуг ви найбільше не задоволені?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.14 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи достатньо ви та ваша родина поінформована про наявні державні та приватні програми підтримки для ветеранів?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.15 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи ви працевлаштовані?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

Рис. 3.16 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Оцініть ступінь задоволеності працевлаштуванням» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

6. Консультанти розділів роботи

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір керівника дипломної роботи та визначення напрямку дослідження	Вересень 2023 р.	
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень 2023 р. — травень 2024 р.	
3	Складання детального плану	Жовтень 2023 р. — травень 2024 р.	
4	Написання вступу до роботи з визначенням об'єкта, предмету, мети та завдань дослідження	Листопад 2023 р. — грудень 2023 р.	
5	Підготовка і написання розділу I (Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій)	Лютий 2024 р.— березень 2024 р.	

6	Написання розділу II (Соціальна робота з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій: досвід країн світу)	Березень 2024 р. — квітень 2024 р.	
7	Написання розділу III (Емпіричне дослідження взаємозв'язку між соціальними потребами та психологічними станами ветеранів російсько-української війни)	Квітень 2024 р. — травень 2024 р.	
8	Написання висновків, анотації, оформлення джерельної бази	Травень 2024 р.	
9	Передача дипломної роботи на кафедру	Червень 2024 р.	

Студент

Людмила СІДЕНКО

Керівник роботи

Олексій КАРАЧИНСЬКИЙ

Анотація

Сіденко Л.Ю. Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій. — На правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність» – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра філософії. – Київ, 2023. – с. 97, список джерел з 74 найменувань.

На сучасному етапі соціальна робота з військовослужбовцями в Україні є дуже необхідним напрямом соціальної роботи загалом, адже російсько-українська війна продемонструвала, що внутрішня політика держави стосовно армії, впливає на обороноздатність країни та на сприйняття цієї країни на міжнародній арені. Особливостями соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій являє собою комплекс напрямків роботи з унікальним досвідом кожної особистості, що вимагає створення належної системи соціальної підтримки, яка б забезпечувала б безбар'єрний доступ до отримання юридичних, медичних, психологічних та соціальних послуг. В роботі узагальнено досвіди різних країн стосовно організації соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій. Також визначено та детальніше вивчено аналіз між соціальними потребами та психологічними показниками, зокрема у ветеранів російсько-української війни. Здійснено комплексний аналіз існуючих державних та приватних програм соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. Також було проведено соціологічне дослідження серед ветеранів російсько-української війни про їх соціальні потреби станом на 2024 р., за результатами якого ми описали систему соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони

ведення бойових дій в Україні, надавши рекомендації стосовно вирішення незакритих соціальних потреб ветеранів російсько-української війни

Ключові слова: ветеран, соціальна робота, соціальна підтримка, соціальні послуги, благодійна організація, соціальна потреба, психологічні показники.

Abstract

Sydenko L. Peculiarities of social work with servicemen after returning from the combat zone. - On the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a bachelor's degree in the specialty 231 Social work educational-professional program «International social projects and volunteer activity» - National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», department of philosophy. - Kyiv, 2023. - p. 97, list of sources with 74 titles.

Nowadays military social work in Ukraine is important in the direction of social work in general, because the Russian-Ukrainian war demonstrated that the internal policy of the state regarding the army affects the defense capability of the country and the perception of this country in the international arena. The peculiarities of social work with servicemen after returning from the combat zone are a complex of different directions with the unique experience of each individual, which requires the creation of an appropriate social support system that would ensure barrier-free access to legal, medical, psychological and social services. The work summarizes the experience of different countries regarding the organization of military social work after returning from the combat zone. The analysis between social needs and psychological indicators, in particular among veterans of the Russian-Ukrainian war, was also defined and studied more. A comprehensive analysis of public and private social support programs for veterans of the Russian-Ukrainian war was carried out. We also conducted a sociological study among veterans of the Russian-Ukrainian war about their social needs as of 2024, based on the results of which we described the system of social security for servicemen after returning from the combat zone in Ukraine,

providing recommendations for solving non-critical social issues . the need for veterans of the Russian-Ukrainian war

Key words: veteran, social work, social support, social services, charitable organization, social need, psychological indicators.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ I ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З	
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ ВЕДЕННЯ	
БОЙОВИХ ДІЙ.....	
1.1 Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій: досвід України.....	16
1.2 Благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++»»: сутність, зміст та особливості роботи	21
1.3 Організація соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони ведення бойових дій в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN ХАБ ++».....	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	29
РОЗДІЛ II СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІСЛЯ	
ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ: ДОСВІД КРАЇН	
СВІТУ	
2.1 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Європи	31
2.2 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Азії.....	42
2.3 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід США.....	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	56
РОЗДІЛ III ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ	
СОЦІАЛЬНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИМИ СТАНАМИ	
ВETERANІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	
3.1 Визначення основних соціальних потреб ветеранів російсько-української війни.....	59
3.2 Аналіз зв'язку між соціальними потребами та психологічними показниками у військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій.....	68
3.3 Практичні рекомендації щодо вирішення незакритих соціальних потреб ветеранів російсько-української війни.....	83
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III.....	85
ВИСНОВОК.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	93

ВСТУП

Актуальність. Виграти війну тільки силою неможливо: це має бути комплекс дій та заходів, які поступово відбивають ворога та допомагають зайняти нові позиції. Довготривалий та мультидисциплінарний підхід здатен забезпечити більш ефективне виконання поставлених задач протягом довгого часу. Важливо розуміти, що дієва робота кожного стане справді продуктивним внеском в новітню історію України. Проте соціальна робота з військовослужбовцями має бути впроваджена у внутрішню політику держави не лише до, під час та після будь-якого військового конфлікту чи війни, а загалом стати однією з ключових засад армії, як, наприклад, в США чи Ізраїлі. В своєму подкасті від Департаменту соціальних наук військової академії США Вест-Пойнт (Department of Social Sciences at West Point) Кайл Етвелл, діючий офіцер армії США, викладач кафедри соціальних наук у Вест-Пойнті та доктор філософії з питань безпеки в Принстонській школі громадських і міжнародних відносин, зазначив: «Армія існує не лише для війн, це в тому числі інструмент побудови відносин з партнерами та впливу на зовнішню арену». Це впливає на статус країн: чисельна, забезпечена армія демонструє силу країни, її здатність бути самостійно захищеною тощо. Українська армія, починаючи з 1991 року — до 2022 року, змінилась достеменно. Як вказує у своїй статті «Зі щитом або на щиті. Як змінювалася українська армія за 30 років Незалежності» Олег Черниш: «Минулі 30 років українські Збройні сили подолали стрибкоподібним рухом — від хворобливих падінь і деморалізації до відродження і проведення вдалих широкомасштабних бойових операцій проти набагато сильнішого суперника» (Черниш 2021).

Соціальна робота в Україні також пройшла декілька етапів становлення. З початку Незалежності соціальна сфера вимагала інновацій та реформ, адже не була достатньо ефективною та справедливою, а інколи навіть доступною. Тим не менше, наразі ми не можемо стверджувати, що соціальна робота в Україні є взірцем, але вона розвивається, розширюється, і стає більш популярною, в

сенсі зрозумілою, для суспільства. Соціальна сфера для будь-якої держави це важливий компонент, який свідчить про дійсно соціальність держави: турбота про громадян різних категорій та груп, розуміння важливості інклюзії та комфортного життя в країні для кожного, соціальна підтримка вразливих верств населення тощо. Так само як і армія, соціальна робота має витoki і значний вплив СРСР, що призводить до низки проблем, аде політика Радянського Союзу часто була спрямована на те, аби приховати проблеми, а не вирішувати їх, що цілком не відповідає меті соціальної роботи.

Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей також є напрямком, який розвивався недостатньо активно, а в певній мірі, можна зазначити, що і зовсім не активно. Починаючи з 2014 року, дуже часто державні програми для АТО/ООС були не дієвими, малодоступними, маловідомими тощо. В 2018 році у своїй монографії «Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США» Наталія Олексюк підкреслює, що попри велику увагу до Збройних Сил України з боку держави та громадськості після 2014 року, все одно залишається низка питань щодо соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, що пояснюється насамперед відсутністю в Україні належного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями (Олексюк 2018).

Армія та соціальна робота пов'язані через забезпечення соціальної підтримки для військовослужбовців та ветеранів, включаючи психологічну допомогу, соціальну підтримку, реінтеграцію ветеранів у цивільне життя та співпрацю в кризових ситуаціях та з вразливими групами.

Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій нині знайшли своє відображення у публікаціях зарубіжних та українських авторів, зокрема — У. Березніцька, Н. Солошенко, О.Кокун, Н.Лозінська, В. Остапчук, Т. Мацевко, Ю. Бриндіков. В. Омелянович досліджував схожу проблему — вплив суспільних та сімейних аспектів на військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом після повернення з зони бойових дій. Зарубіжні науковці, такі як С.Юнгер, Л. Слоун,

М.Фрідман, Дж. Мартін, С. Кемпбелл тощо, також присвятили свої роботи проблемі особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Так Себастьян Юнгер у своїй книзі «Плем'я» цитував: «Найкраще це пояснити так: війна перетворює тебе на тварину. Ми були тваринами. Це безглуздо, але це основний людський інстинкт — допомогти іншій людині, яка сидить, стоїть або лежить поруч з тобою» (Юнгер, 2023, с.66). С. Юнгер писав, що ветерани часто усвідомлюють, що вони готові померти за свою країну, але не знають, як для неї жити (Юнгер 2023). Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій полягають в тому, аби допомогти іншій людині, людині військовій, почуватися комфортно в цивільному житті, вміти бути цивільним, навчитись жити з ветеранським досвідом.

Сьогодні оцінка потреб ветеранів російсько-української війни та соціальна робота з ними вже має неабияку актуальність, адже навіть станом на 1 липня 2022 року налічувалось 438 834 учасників бойових дій (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023). Зокрема зазначається, що кількість ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих військових може зрости до 4-5 мільйонів осіб (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023). Ми, як соціальна держава, зобов'язані надавати цій категорії всебічну, різноманітну підтримку. Україна не має належного досвіду організації системи соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій, тож з однієї сторони, ми маємо проаналізувати досвід зарубіжних країн з реалізації ветеранської політики, а з іншого боку — визначити конкретні соціальні потреби ветеранів російсько-української війни та розробити власну концепцію соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій, базуючись на отриманих знаннях про інші держави, враховуючи соціально-культурні відмінності.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Предметом дослідження є система соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN XAB ++».

Мета полягає у аналізі досвіду роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN XAB ++» з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій, визначення основних потреб ветеранів російсько-української війни та розробці й обґрунтуванні рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Провести аналіз наукової літератури та нормативно-правової бази щодо сутності, змісту та особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

2. Проаналізувати існуючі українські та закордонні програми соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій: (оцінити ефективність і доступність таких послуг для вирішення їхніх соціальних потреб).

3. Визначити особливості соціально-психологічного стану та потреб ветеранів російсько-української війни.

4. Розкрити сутність та зміст роботи системи соціальної підтримки в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERAN XAB ++» з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки для ветеранів війни: запропонувати конкретні заходи та програми для зменшення впливу незадоволених соціальних потреб на психологічний стан ветеранів російсько-української війни.

У роботі використано комплекс методів дослідження: теоретичні: аналіз психологічної, юридичної літератури; синтез, порівняння, класифікація,

узагальнення для з'ясування змісту базових понять дослідження, як «ветеран», «потреба» тощо, обґрунтування сутності й особливостей соціальної роботи з військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій, аналіз нормативно-правових документів для визначення поточного стану захищеності прав та свобод ветеранів на законодавчому рівні; емпіричні: було проведення опитування для вивчення стану досліджуваної проблеми. У роботі використовувались наступні загальнонаукові методи: класифікація, узагальнення, абстрагування, метод обробки даних, аналіз, синтез, аналогія, анкетування та ін. Також були застосований метод аналізу вторинних джерел. У роботі було використано 16 рисунків.

Теоретичне значення роботи полягає у розробці системи соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій на основі дослідження про соціальні потреби ветеранів російсько-української війни.

Практичне значення роботи полягає у вивченні особливостей соціальних потреб у ветеранів російсько-української війни, аналізу досвіду інших країн у формуванні системи соціальної роботи із військовослужбовцями та дослідженні взаємозв'язку між соціальними потребами та психологічними станами ветеранів російсько-української війни.. Запропонована у практичному розділі система соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони бойових дій спрямована на розширення та удосконалення державної ветеранської політики, а також формуванню нових векторів роботи з цієї категорією. Рекомендації, розроблені в ході дослідження, можуть бути використані в практичній діяльності соціальних працівників та інших професій, які працюють з даною категорією населення, надають соціальну, психологічну, юридичну чи медичну допомогу.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та рекомендацій, списку посилань. Загальний обсяг роботи — 100 сторінок (з них — 80 основного тексту) Список використаних джерел містить 74 найменувань.

РОЗДІЛ І ОСНОВНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПОТРЕБИ ВETERANІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

1.1 Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій: досвід України

Соціальна робота з військовослужбовцями в Україні — це радше новий напрямок у соціальній роботі, який активно почав розвиватися після 2014-го року з появою такого адміністративно-правового статусу учасника бойових дій на Сході України — учасник АТО. На законодавчому рівні соціальні працівники та інші фахівці могли керуватися такими законами та нормативно-правовими документами, як Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» тощо. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в нормативно-правовій базі щодо військовослужбовців, які брали участь в бойових діях, відбулись певні зміни. Зокрема, 21 жовтня 2022 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до Постанови № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України». Цими змінами було розширено дію Порядку на всіх, хто боронить Україну від військової агресії Російської Федерації, включаючи тих, хто встав до зброї після 24 лютого 2022 року (Сітченко 2022). Проте досі законодавчо існує багато прогалин, які, незважаючи на редакції законів, лише точково виправляються. Наприклад, в Україні ветеранами визнаються як військові, так і цивільні працівники з визначними трудовими заслугами. Деякі пільги, наприклад, позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів втратили актуальність, і не сприяють реінтеграції, хоча на їх

забезпечення витрачаються значні кошти з бюджету держави (за даними дослідження «Порушення прав і гарантій ветеранів війни та військових і рекомендацій врегулювання проблемних аспектів», 2021). Низку необхідних соціальних послуг неможливо впровадити через відсутність нормативно-правового забезпечення. Натомість послуги, важливі для активної реінтеграції, такі як соціально-професійна адаптація та психологічна підтримка, недостатньо фінансуються і неефективно комунікуються. Нинішня система соціально-правового захисту ветеранів не забезпечує комплексного переходу від військової служби до цивільної кар'єри. Багато ветеранів не користуються своїми правами через непоінформованість, недофінансування та бюрократію. Потрібно створити ефективну систему переходу, яка гарантує дієві та зручні механізми повернення до цивільного життя, зокрема ще на етапі перед звільненням з військової служби (Сачук 2024).

22 листопада 2018 р. було засновано Міністерство у справах ветеранів.

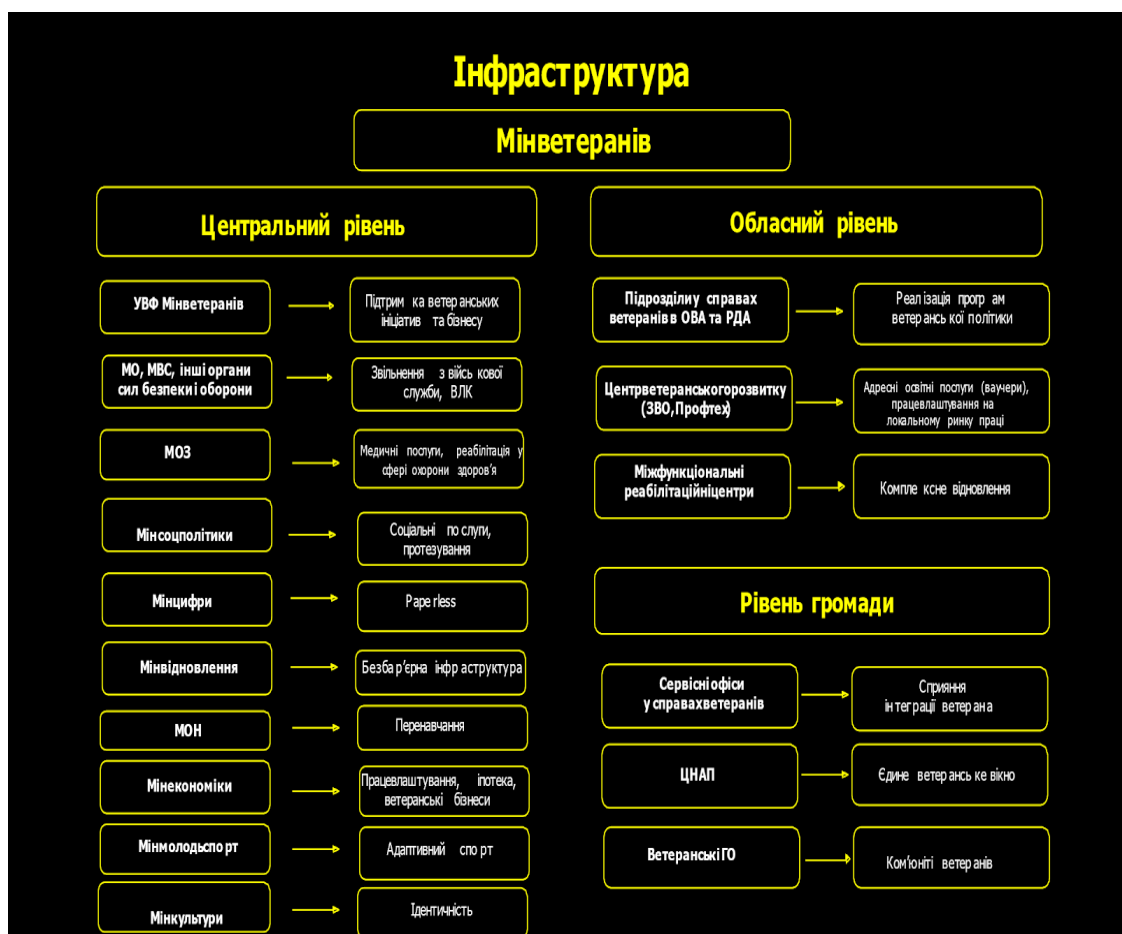
Основними завданнями Міністерства у справах ветеранів, згідно з офіційною інформацією, розміщеною на сайті Міністерства, є:

1) «формування і реалізація державної політики у сфері:

- соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом;
- надання довічних державних стипендій, щорічної виплати до Дня Незалежності України разової грошової виплати (крім організації такої виплати);
- надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України;
- вшанування пам'яті ветеранів;

- залучення ветеранів до утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема через реалізацію заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання;
- 2) забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;
  - 3) забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни;
  - 4) забезпечення розвитку спорту ветеранів війни».

Міністерство у справах ветеранів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни. Це відомство було створено для забезпечення всебічної підтримки ветеранів, включаючи юридичну, соціальну, медичну, та психологічну допомогу, що зображено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1 Інфографіка структури роботи різних інституцій в питанні ветеранської політики в Україні

В 2023 Юлія Лапутіна, міністерка у справах ветеранів України з 2020-2022 рр., зазначила: «В 2023 році вона стала одним з пріоритетів уряду. П'ять основних складових:

1. якісні та дієві послуги для ветеранів;
2. економічна активність та ветеранський бізнес;
3. успішна реабілітація;
4. доступне житло;
5. вшанування подвигу військових.

Для того, щоб втілити це в реальність, необхідна відповідна інфраструктура – взаємопов'язана та узгоджена система державних інституцій та приватних організацій, яка забезпечить аналіз та визначення потреб ветеранів, комунікацію та взаємодію з ними, надання якісних послуг» (Лапутіна 2023). Також було представлено інфографіку, де зазначено бачення системи роботи різних інституцій в питанні ветеранської політики (рис 1.1)

Міністерка зокрема зазначила, що Міністерство у справах ветеранів України запровадило ініціативу з підтримки ветеранів за допомогою помічників ветерана. Ці фахівці працюватимуть у кожній громаді, надаючи консультації з працевлаштування, навчання, соціального захисту, реабілітації, та інші послуги. Помічниками можуть стати ветерани, члени сімей захисників або захисниць. У листопаді 2023 року до проекту приєдналися 9 областей та Київ. У 2024 році планується розширити програму на всю Україну, збільшивши корпус помічників до 15 тисяч осіб. Помічники ветеранів надають консультації з питань працевлаштування, послуги соціального захисту, реабілітації, допомога з пошуком житла, психологічні консультації, посередництво у взаємодії з органами влади, оформлення документів та інформування про програми підтримки ветеранів. Зазначено, що кандидати проходитимуть навчання у центрах ветеранського розвитку, створених на базі вищих навчальних закладів. Ці центри пропонують курси перепідготовки за професійним фахом. Помічники ветеранів будуть офіційно працевлаштовані у сервісних офісах, які також

координуватимуть впровадження програм підтримки ветеранів на місцях, що по суті являє собою військового соціального працівника (Лапутіна 2023).

Станом на 2024 р. було оновлено інформацію прес службою Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: «Наразі переформатовується проєкт «Помічник ветерана» і на основі набутого досвіду запроваджуватиметься інститут фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Наразі триває робота над розробленням необхідних нормативно-правових актів, щоб якнайшвидше запровадити такий проєкт», — зазначають у прес службі Мінреінтеграції після щотижневої наради з питань ветеранської політики за 09.04.2024.

Проте робота Міністерства у справах ветеранів часто піддається критиці. Наприклад, відставка міністерки Юлії Лапутіної в лютому 2024 року викликала обговорення щодо проблем в управлінні міністерством. Президент України В. Зеленський наголосив на необхідності посилення політики ветеранів та впровадження нових підходів до вирішення існуючих проблем. Це свідчить про необхідність зміни керівництва для забезпечення більш ефективної роботи (Сааков 2024).

Також Міністерство активно працює над цифровізацією послуг для ветеранів, все ще існують труднощі з доступом до деяких послуг. Наприклад, ветерани часто скаржаться на складність отримання медичних послуг та фінансової допомоги. В міністерстві також зазначають, що багато ветеранів не інформовані про доступні їм можливості, що вимагає поліпшення інформаційної політики (Гор 2024).

Міністерство у справах ветеранів не має власних медичних закладів і змушене співпрацювати з Міністерством охорони здоров'я для забезпечення медичних послуг. Як зазначала заступниця очільника Міністерство у справах ветеранів Оксана Сивак (2024), що не дивлячись на наявність програми для стоматологічної допомоги, ветерани часто змушені збирати кошти самостійно на лікування та протезування, також програма «Безоплатні ліки» часто піддається критиці через обмежену кількість препаратів.

На наш погляд, наразі Міністерство у справах ветеранів не є досить ефективним державним органом, який в повній мірі виконує поставлені перед ним завдання. З боку суспільства та фахівців соціальної сфери Міністерство у справах ветеранів піддається постійній критиці — за 6 років існування цієї інституції не вдалось побудувати діалог з іншими приватними організаціями, громадськістю та представити себе, як дієвий державний орган.

1.2 Благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++»: сутність, зміст та особливості роботи

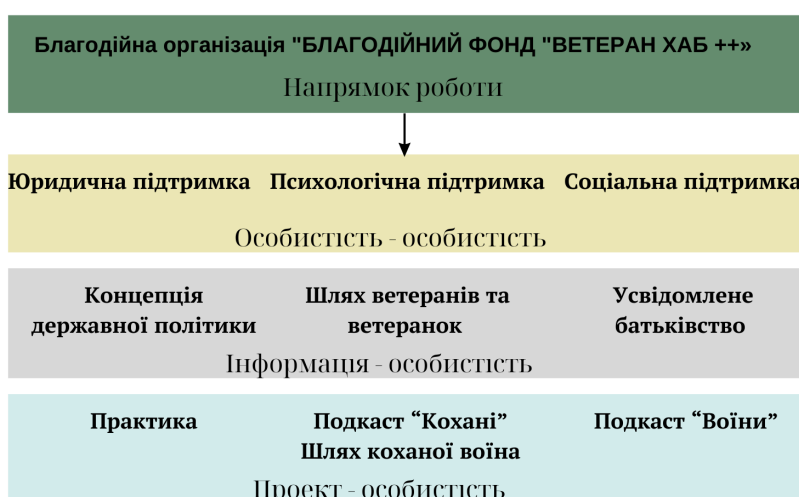
Благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++» (далі — Хаб) — надавач психологічних, юридичних, консультативних та соціальних послуг для військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей тощо. Це мережева благодійна організація, яка наразі так чи інакше представлена у таких містах України: Київ, Дніпро, Іванків, Луцьк, Новомосковськ, Полтава, Тернопіль, Ужгород, Хмельницький, Вінниця. Хаб веде активну роботу не лише безпосередньо з ветеранами, але також активно займається просвітницькою діяльністю для бізнесів та підприємств, які хочуть наймати людей з бойовим досвідом на роботу, цивільного суспільства, яке бажає бути якомога більш підготовленим до нових умов життя, сприятливим для адаптації людей з бойовим досвідом.

Благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++» на широкий загал відомі своєю інформаційною кампанією — Хаб організовує низку подій для діючих військовослужбовців, ветеранів, їх близьких та членів їх родин, створює багато просвітницького контенту, як, наприклад, подкаст «Кохані», який дозволяє почути про досвід коханих воїна, демонструє різні дослідження та власне бачення всеукраїнської ветеранської політики - 31 жовтня 2023 р. Хаб разом з низкою громадських організацій та інших ветеранських просторів представив Концепцію політики щодо ветеранів та їх сімей.

Хаб позиціонує себе як простори, де військові, ветерани, їх близькі та члени їх сімей можуть отримати різнобічну підтримку. Як зазначає сам Ветеран Хаб: «Veteran Hub — мережа підтримки для ветеранів, ветеранок і їхніх близьких. У нас воїни та їхні рідні й кохані можуть отримати безоплатні послуги:

1. Юридичні консультації первинної правової допомоги
2. Психологічну підтримку: консультацію, супровід терапевта чи відвідати групу підтримки
3. Відвідати події, перепочити в просторі та поспілкуватися зі своїми».

Івона Костина в своєму інтерв'ю в 2020 році зазначила, що ідея цього проекту виникла у 2016-му, тоді і відбулось знайомство з фондом Віктора та Олени Пінчуків. Станом на 2020 рік, як підсумовує Івона Костина: «Від моменту відкриття в листопаді 2018 року, ми мали 26 тисяч відвідувачів, а також ми надали понад шість тисяч послуг. Лише в перший рік у нас було три тисячі унікальних ветеранів, які вперше потрапили до простору Veteran Hub у Києві» (Тягнирядно 2020). Отже, станом на зараз Хаб функціонує вже 6 років. Пропонуємо детальніше проаналізувати систему підтримку військових та членів їх сімей (рис 1.2).

Рис. 1.2 Напрямки роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВЕТЕРАН ХАБ ++»

Почнемо з головних напрямків роботи Хабу. Ми виокремили такі головні напрямки роботи, аби описати діяльність Хабу: напрямок «особистість-особистість», напрямок «інформація-особистість», напрямок «проект-особистість» (рис. 1.2). Розкриємо детальніше кожен з цих напрямів.

Тож, напрямок «особистість-особистість» в даному випадку символізує юридичну, психологічну та соціальну підтримку безпосередньо від фахівця до ветерана та/або родини ветерана. В Хабі ця допомога представлена такими спеціалістами, як юрист, психолог і менеджер підтримки.

Напрямок «інформація-особистість» включає в себе більш просвітницькі напрацювання Хабу разом з партнерськими організаціями. Наприклад, документ «Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей» (далі — Концепція). Ця Концепція включає надання різних послуг, таких як юридична та психологічна допомога, підтримка працевлаштування, консультації для ветеранів-підприємців і багато іншого. Основна мета – допомогти ветеранам успішно інтегруватися в цивільне життя та забезпечити їх добробут на всіх рівнях. Представлена політика також передбачає активне залучення ветеранів до процесу ухвалення рішень та розробки програм, щоб забезпечити, що їхні потреби та думки враховуються на всіх етапах.

Автори Концепції визначають такі головні тези:

1. «Боездатні Сили оборони та престижність служби є пріоритетом для держави, влада якої мислить про майбутнє стратегічно і глобально — в термінах гарантованої безпеки та економічного зростання. Ветерани є складовою обороноздатності: вони становлять основу оперативних резервів різних черг. Водночас ефективна політика щодо ветеранів та їхніх сімей прямо впливає на підвищення престижності військової професії.

2. Державний статус «ветеран війни» потребує оновлення: його необхідно закріпити за тими військовими, які виконали свій обов'язок та здобули бойовий досвід (незалежно від тривалості служби). Пропоноване визначення статусу: «Ветеран/ка — це особа, який/яка брав/брала безпосередню участь у бойових

діях із захисту Батьківщини, а також на території інших держав, якщо це є частиною міжнародних зобов'язань України».

3. Внесок та потреби сімей ветеранів повинні стати невіддільною складовою політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Підтримка держави має ґрунтуватися на індивідуальному досвіді ветеранів. Це означає, що замість уніфікованих для усіх пільг держава має надавати релевантні можливості відповідно до реальних потреб кожного ветерана.

4. Координація за втіленням ветеранської політики має покладатися на Міністерство у справах ветеранів. Пряме завдання цього органу — стежити, щоб інтереси його бенефіціарів були відображені у політиках інших відомств та забезпечувалися в усіх сферах.

5. Для втілення ефективної ветеранської політики потрібно модернізувати базове законодавство: оновити закон, які регулюють статус ветеранів тощо» (згідно з Концепцією політики щодо ветеранів та їхніх сімей).

Також Хаб представив «Шлях ветеранів та ветеранок» — документ-дослідження про досвід війни і повернення до цивільного життя. Документ «Шлях ветеранів та ветеранок» є результатом дослідження, яке аналізує основні етапи та виклики, з якими стикаються українські ветерани після повернення з війни. Мета документа – створити основу для ефективної системи підтримки ветеранів та їхніх сімей на державному рівні. В документі зазначено кілька ключових аспектів життя ветеранів: благополуччя фізичного та психологічного здоров'я, підтримка сімейних і соціальних зв'язків ветеранів, допомога у здобутті освіти та знаходженні роботи, забезпечення майнових і юридичних потреб ветеранів, створення належних умов для проживання, підтримка у розвитку життєвих навичок та духовних аспектів життя. Зазначимо, що документ «Шлях ветеранів та ветеранок» корисний не лише самим ветеранам, їхнім сім'ям, але й усім фахівцям, які долучені до сфери ветеранських справ. Основна мета – створити нову систему підтримки, яка враховує реальні потреби та досвід ветеранів.

Посібник «Усвідомлене батьківство» націлений на підтримку військовослужбовців та їхніх партнерів у питаннях планування, вагітності, пологів та виховання дитини під час війни. Цей посібник охоплює широкий спектр тем, включаючи алгоритми дій на всіх етапах батьківства, стосунки в парі та їх зміни після народження дитини, а також побудову стосунків з дитиною, коли один із батьків на війні. Він створений на основі досліджень, що висвітлюють досвід сімей військовослужбовців у контексті батьківства під час війни та відповідно містить практичні поради, які допоможуть майбутнім батькам-військовим, їхнім партнеркам, а також експертам та тим, хто приймає рішення на державному рівні. Зокрема, тут розглядаються питання партнерських пологів, юридичних аспектів відпусток для батьків-військових та підтримка емоційного зв'язку між батьками і дітьми, навіть коли один із батьків перебуває далеко.

Станом на 2024 р. у Хабі в процесі реалізації такі проекти: «Практика», подкаст «Кохані», подкаст «Воїни», «Resex». Ці і подібні проекти ми віднесли до блоку «проект-особистість», адже це довготривалі програми з певною тематикою, які дозволяють ветеранам, членам їх сімей тощо бути більш обізнаними в тій чи іншій сфері.

1.3 Організація соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони ведення бойових дій в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВЕТЕРАН ХАБ ++»

Організація соціальної підтримки в Хабі здійснюється в різних напрямках. Як було зазначено вище, в Хабі існують різні програми для набуття нових професійних навичок, можливість консультації з приводу працевлаштування та врахування ветеранського досвіду в резюме. Зокрема, завдяки таким фахівцям, як менеджери підтримки, ветерани можуть отримати допомогу у пошуку роботи, житла, отримати актуальну інформацію про доступні пільги та програми для ветеранів. Також менеджери підтримки можуть допомогти з різними питаннями адаптації та інтеграції, наприклад, розповісти

про актуальну проекти, які присвячені цьому. Наразі ветерани можуть відвідати простори у Києві та Вінниці, де можуть отримати необхідну допомогу та послуги, відвідати різні проекти, лекції тощо.

Ще одним напрямком роботи Хабу є спільна робота з іншими ветеранськими організаціями, державними установами та міжнародними партнерами для розширення спектру послуг та підвищення їх якості. Як було зазначено, Хаб у співпраці з іншими організаціями пропонує популяризувати, тобто масштабувати, роботу з ветеранами, наприклад, через Концепцію політики щодо ветеранів та їхніх сімей.

Тож, розглянемо організацію соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення із зони ведення бойових дій в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++»» детальніше на прикладі розробленої нами схеми (рис 1.3).

Рис 1.3 Система соціальної підтримки ветеранів російської-української війни в благодійній організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++»»

На рисунку 1.3 представлено систему соціальної підтримки, яку реалізує Хаб. Вона включає кілька основних напрямів та проєктів, кожен з яких

спрямований на надання різних видів допомоги ветеранам. Система організована наступним чином:

Основні компоненти системи:

1. Первинна консультація. Це першочерговий напрямок підтримки ветерана, на якому визначається його потреба для подальшої побудови стратегії вирішення. Після цього ветеран може поспілкуватись з юристом, психологом та/або менеджером підтримки:

1.1 Юридична підтримка. Здійснюється в мобільному офісі, на лінії підтримки та безпосередньо у Хабі.

1.2 Соціальна підтримка. Здійснюється в мобільному офісі, на лінії підтримки та безпосередньо у Хабі.

1.3 Психологічна підтримка. Здійснюється в мобільному офісі, на лінії підтримки та безпосередньо у Хабі.

2. Проект «Плюс-Плюс++» розпочато у 2021 р. та реалізується, як простір для підтримки локальних ініціатив для ветеранів, що включає такі напрямки:

2.1 Допомога з устаткуванням.

2.2 Організаційна підтримка

2.3 Фінансова підтримка.

3. Група підтримки:

Розподіляється на:

3.1 Групи для ветеранів.

3.2 Групи для друзів та партнерів військовослужбовців.

3.3 Групи для родичів та членів родин військовослужбовців.

Система соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни умовах Хабу — можливість отримати соціальне, психологічне та юридичне консультування як військовослужбовцям, так і членам їх родин. Система є досить налагодженою, на наш погляд, адже є зрозумілою. Відсутність зайвої бюрократії дозволяє ефективно та відкрито працювати з запитом ветераном мультидисциплінарно у разі необхідності. Фонд веде активну медійну та інформаційну кампанію, що дозволяє розповсюджувати та пропагувати

необхідність соціальної підтримки ветеранів як з сторони держави, приватних підприємств, благодійних організацій тощо, так і зі сторони суспільства. Фонд в тому числі займається просвітницькою діяльністю, що допомагає створити позитивний образ ветерана в суспільстві, а також допомогти суспільству стати більш адаптивним середовищем для військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій. Проте наразі система не є досконалою: кількість фахівців у Фонді не дозволяє вести випадки, приділяючи їм більше часу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Отже, у першому розділі нами було вивчено особливості соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій в Україні. Ми визначили, що через недосконалість нормативно-правової системи, наприклад, з визначенням ветеранського статусу, неактуальність пільг або неефективну роботу Міністерства у справах ветеранів, система соціально-правового захисту ветеранів сьогодні не забезпечує належної організації системи соціальної роботи з ветеранами російсько-української війни на державному рівні. Натомість ми можемо припускати, що наразі система реорганізується та адаптується під нинішні умови, наприклад, економічний стан країни, адже створюються нові ініціативи, покращується діяльність різних державних органів, з'являються нові посади та фахівці для роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Також ми дослідили та визначили сутність, зміст та особливості роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++». Можемо зазначити, що організація надає всебічну підтримку не лише ветеранам та членам їх родин, але також підтримує бізнеси, підприємства, які готові бути агентами змін в напрямку ветеранської політики, а також екологічно будувати умови роботи, забезпечуючи інклюзивність та безбар'єрність. Водночас Хаб веде активну просвітницьку політику, що дозволяє суспільству також бути

більш свідомими, досліджуючи та вивчаючи, що залежить від цивільних, до яких повертаються люди з бойовим досвідом.

Зокрема цей розділ являє собою аналіз системи соціальної підтримки в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++». Завдяки аналізу джерел ми визначили, що система соціальної підтримки в умовах Хабу поділяється на три головні компоненти: первинна консультація для визначення потреб та подальшої побудови стратегії її задоволення одним та декількома фахівцями: юристом, психологом та/або менеджером підтримки; проект «Плюс-Плюс++», що реалізується, як простір для підтримки локальних ініціатив для ветеранів та допомоги з устаткуванням, організаційною та/або фінансовою допомогою; група підтримки для ветеранів, для друзів та партнерів військовослужбовців, для родичів та членів родин військовослужбовців. Ми також відмітили, що Хаб працює в трьох форматах — лінія підтримки, мобільний офіс та безпосередньо у просторі.

Важливо підкреслити, що Хаб також реалізує низку проектів, Наприклад, документ «Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей» яка описує та пропонує систему надання різних послуг, таких як юридична та психологічна допомога, підтримка працевлаштування, консультації для ветеранів-підприємців і багато іншого. Зокрема, Хаб реалізує проект «Практика», який має на меті допомагати ветеранам адаптуватися до цивільного життя та знайти роботу.

Отже, в цьому розділі ми дослідили сучасний стан військової соціальної роботи в Україні, проаналізували нормативно-правову базу, визначили основні державні стратегії ветеранської політики, визначили сутність та зміст роботи благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++», виокремивши основні напрямки роботи Хабу та класифікувавши основні компоненти системи соціальної підтримки російсько-української війни в умовах благодійної організації «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ++».

В розділі було використано 3 рисунки.

РОЗДІЛ II СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ: ДОСВІД КРАЇН СВІТУ

2.1 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Європи

Історія соціальної роботи в Європі є одним з ключових аспектів становлення сучасної соціальної роботи. Період 19-20 ст. — це період становлення соціальної роботи спочатку в Англії, який потім поширився в Західній Європі, а потім у Центральній Європі. Саме в цей період соціальна робота почала відходити від благодійного християнства та почала набувати форм окремої ланки вже як професійна діяльність. На формування соціальної роботи як напрямку також вплинули війни, особливо Перша та Друга світова війна та післявоєнне відновлення. Протягом 1930-х і 1940-х років диктаторські режими Салазара, Гітлера та Петена використовували соціальних працівників як інструмент для реалізації своєї соціальної політики. У післявоєнні роки різко зросла кількість шкіл соціальної роботи, тоді як держави заохочували розвиток соціальних працівників серед державних адміністрацій. У Західній Європі 1950-1960-ті роки пройшли під знаком боротьби з соціальною «неадаптацією». Європа переживала фазу економічного процвітання під час післявоєнного буму, але стійкість бідних громад розглядалася як аномалія через «культуру бідності». Таким чином, соціальна робота набула психосоціального аспекту, оскільки соціальні працівники прагнули «реінтегрувати» бідні сім'ї в суспільство (Zappi 2020). Як можемо побачити, навіть в післявоєнних період в 20 ст. соціальна робота була радше цивільною.

Під час Першої та Другої світової війни моральне-психологічне забезпечення було перекладено на психіатрів здебільшого. У статті «Війна та ментальне здоров'я» Ганс Полс та Стефані Оак розповіли про висновки свого дослідження щодо ментальна здоров'я армії в часи великих війн. Автори зазначають про методи попереднього скринінгу (метод Салмона, метод Саллівана), про раннє втручання, про лікування після війни. «У 1940 році більшість американських психіатрів все ще працювали в психлікарнях. У перші

дні Другої світової війни в збройних силах США було задіяно лише 35 психіатрів. До кінця війни це число зросло майже до 1000, трохи менше однієї третини всіх американських психіатрів. Як зазначив Едвард А. Стрекер у своєму президентському зверненні до Американської психіатричної асоціації в 1944 році, «практично кожен член, якому не було заборонено за віком, обмеженими можливостями чи слуховими знаками, як необхідними для цивільної психіатрії, перебуває на дійсній службі», — пишуть автори. Цікаво, що в ті часи увага психологічному стану бійців та цивільному суспільству вже існувала і розвивалась. Як далі зазначають автори: «Через очевидний успіх передової психіатрії під час війни участь у Другій світовій війні мала величезний вплив на післявоєнну американську психіатрію. В результаті зусиль Меннінгера та ряду психоаналітиків психоаналіз і психодинамічні пояснення стали домінуючою теоретичною точкою зору американської психіатрії. Крім того, був великий інтерес до психосоматичної медицини. Концепція стресу була центральною в переосмисленні Грінкером і Шпігелем їхнього досвіду війни. Через широке використання в роботі військових психіатрів концепція стресу стала надзвичайно популярною в медичній професії та серед громадськості. Ці зміни в перспективі стимулювали перехід від лікування та догляду в психіатричних лікарнях до психотерапевтичного лікування на амбулаторній основі в громадських клініках. Протягом 2-3 десятиліть після Другої світової війни американські психіатри зосереджувалися на психотерапевтичному лікуванні відносно доброякісних станів у відносно нормальних умовах. особи. Було започатковано кілька програм для навчання лікарів загальної практики психотерапевтичними методами. Деякі психіатри навіть стверджували, що психіатрія повинна стати основою для всієї медичної освіти» (Hans 2007) Це лише висновки, які зроблені, Полсом і Оаком про психологію під час Першої та Другої світової війни. Вони так присвятили увагу війні в Іраці, Кореї, В'єтнамі. Автори також зазначають, що післявоєнна задачі психіатрів була адаптація військовим в цивільне життя: повернення до роботи та сім'ї (Hans 2007).

Військова соціальна робота має три головні напрямки: соціальні працівники в урядових структурах для підтримки ветеранів та їх сімей, соціальні працівники в урядових організаціях для підтримки діючих військовослужбовців та їх сімей, соціальні працівники в волонтерських організаціях для підтримки як ветеранів, так і діючих військовослужбовців та членів їх сімей (Forgey 2019).

Тож, можна зазначити, що соціальна робота з військовослужбовцями в Європі має важливий соціальний аспект, і ці витoki мають місце ще з часів Першої та Другої світових війн, оскільки багато країн Європи брали участь у війнах, військових та міжнародних конфліктах. Навіть якщо в історичній ретроспективі завданнями сучасної соціальної роботи займалися не соціальні працівники, а інші фахівці, це безумовно мало вплив. Пропонуємо звернути увагу на стан речей сьогодні в декількох країн Європи.

Велика Британія визначає соціальну роботу з ветеранами як важливий елемент підтримки. Проте, як зазначає консультант з міжнародної безпеки Ендрю Стефенсон у Великій Британії: «В армії може не бути прямого еквівалента цивільних відділів соціальних служб місцевих органів влади, але особам із професійною кваліфікацією у сфері соціальної роботи чи суміжних сферах заохочується звертатися до різних напрямків збройних сил. Бути колишнім соціальним працівником не стане перешкодою для вступу, а офіцери та унтер-офіцери усіх підрозділів приділяють увагу емоційному, соціальному та сімейному благополуччю свого персоналу» (Stephenson 2024). У Сполученому Королівстві соціальна робота має визнану важливість, особливо у контексті добробуту та захисту дітей. В армії ця професія є менш поширеною, але військові соціальні працівники, незалежно від того, чи є вони військовослужбовцями, цивільними працівниками чи контрактниками, забезпечують соціальну підтримку військовому персоналу та їх сім'ям. Робота цих фахівців фокусується на службах охорони здоров'я та соціального забезпечення, і вони взаємодіють з обслуговуючим персоналом та родинами військових. Міністерство оборони, яке складається з окремих військових служб,

кожна з яких має свою структуру, забезпечує контекст для їхньої роботи (Radler 2016).

В 2019 році Наталія Дідик написала статтю «Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії», де зазначила, що першочергово підтримка сімей військовослужбовців в Великобританії здійснюється Службою соціального забезпечення армії, основним завданням якої є «надання професійної комплексної конфіденційної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, а також командуванню підрозділів для максимально швидкого досягнення належного рівня ефективності військового персоналу» (Дідик 2019). Служба має чотири основних напрямки роботи і додатковий: особиста підтримка, підтримка громади, інформаційна підтримка та функціонування спільної служби з питань надання житлових послуг, а також консультативну службу з питань освіти дітей. Розглянемо детальніше кожен напрямок.

Перший напрямок — особиста підтримка. Офіцер відділу добробуту підрозділу — це та людина, яка виступає контактною особою для сімей військовослужбовців і відповідає на їхні запитання та потреби. Також важливим елементом в особистій підтримці є капеланська підтримка, яка доступна для всіх членів сімей військовослужбовців, забезпечуючи духовну підтримку (Дідик 2019).

Другий напрямок — інформаційна підтримка, яка забезпечує інформацію про різні аспекти, такі як переїзд, освіта, житло, робочі можливості та інші, охоплюючи території Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії (Дідик 2019).

Третій напрямок — житлова підтримка. Цей напрямок надає допомогу у вигляді короткострокового сімейного житло для військовослужбовців усіх рангів (Дідик 2019).

Окремо існує Консультативна служба з питань житлово-комунального господарства, як четвертий напрямок. Служба допомагає у пошуку постійного цивільного житла для військовослужбовців та членів їх сімей (Дідик 2019).

Додатковий напрямок — консультативна служба з питань освіти дітей, яка відповідно надає консультації та підтримку щодо освіти дітей військовослужбовців (Дідик 2019).

Загалом Велика Британія має налагоджена підтримку військовослужбовців та членів їх сімей. Зокрема, ветеранів. На сьогоднішній день Велика Британія має такі ключові напрямки по роботі з ветеранами: працевлаштування, ментальне здоров'я, попередження злочинності та забезпечення житла. Пропонуємо окремо розглянути детальніше кожен з них, посилаючись на короткий опис з аналітичної довідки «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії» (далі — Довідка).

Отже, перший пункт в підтримці ветеранів — працевлаштування. Як зазначено в Довідці: «Під час завершення служби та переходу до цивільного кар'єрного розвитку військовослужбовців Міністерство Оборони Британії безпосередньо фінансує допомогу у працевлаштуванні ветеранів через співпрацю з неурядовими партнерами, що має назву Кар'єрне Перехідне Партнерство, які пропонують якісні та безкоштовні послуги з підбору персоналу та підтримує тих, хто залишає Збройні Сили протягом двох років від дати звільнення» (згідно з аналітичною довідкою «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії»).

Другий пункт — ментальне здоров'я. Цим напрямком опікуються також багато структур: від Міністерства оборони Британії до невеличких благодійних організацій. Як зазначено в Довідці: «В свою чергу Королівський коледж лікарів загальної практики, спільно з Національною службою охорони здоров'я, розробили схему акредитації призначену для підготовки лікарів загальної практики, для кращого розуміння специфічних потреб ветеранів та їхніх родин (включаючи сім'ї померлих)», що є надзвичайно важливим в контексті війська (згідно з аналітичною довідкою «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії»).

Третій пункт — попередження злочинності. «Уряд Британії зобов'язався надавати підтримку ветеранам, які перебувають у місцях позбавлення волі, та покращити їхнє життя після повернення у суспільство. Міністерство оборони підтримує контакт з начальниками в'язниць, щоб переконатися, що вони поінформовані про існуючу підтримку для ветеранів, які перебувають під вартою і мають визначати тих, хто може потребувати підтримки з боку Служби у справах ветеранів», — зазначено в Довідці. На наш погляд, така практика є надзвичайно важливою і її варто розглядати як одну з пріоритетних у контексті розвитку військової соціальної роботи, адже тут мова йде відразу про дві вразливі категорії населення та допомогу їм. Така практика в Британії говорить про її соціальність та демонструє повагу та турботу до своїх громадян на різних рівнях. Водночас варто наголосити, що подібна практика також говорить про готовність та здатність Британії, британської соціальної роботи та дотичних наук до реінтеграції людини в суспільство неодноразово, що говорить про налагоджену систему.

Четвертий пункт — забезпечення житла. Низка структур в Великій Британії вжило заходи для покращення доступу до соціального житла саме для військовослужбовців та ветеранів (згідно з аналітичною довідкою «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії»).

Авторка Наталія Дідик, чию статтю ми згадували вище, також висловила свою думку щодо використання досвіду соціальної роботи Великобританії в Україні: «З огляду на чисельність армії в Україні та постійну необхідність чіткої організації служби в зоні бойових дій актуальним запитом є впровадження у військових структурах посади відповідальної особи за роботу із сім'ями. Покладання цих обов'язків на офіцера-психолога чи офіцера по роботі з особовим складом спричинило б додаткове до посадових обов'язків навантаження і навіть певні ризики для якісного виконання обох функцій. Створення в місцях розташування військових баз центрів з надання повного спектру послуг для всіх членів сімей за прикладом Канади стало б чудовою

ініціативою для стимулювання самоорганізації серед членів сімей. Разом з тим реалізація такого задуму потребує значних фінансових ресурсів. Беручи до уваги те, що в наших реаліях дуже часто члени сім'ї проживають не в тій області, де дислокується підрозділ, у якому служить військовий, стимулювання державними грантами територіальних громад до реалізації місцевих проєктів за зразком Великої Британії може допомогти охопити місцевих членів військової спільноти. Безумовно, для реалізації такої комплексної програми одночасно потрібні чималі ресурси. Тому найбільш доцільно, на нашу думку, розпочати формування системи роботи із сім'ями військовослужбовців в Україні поступово, з найбільш актуального напрямку – роботи із членами сім'ї на рівні підрозділу» (Дідик 2019).

На нашу думку, досвід Великої Британії може бути корисним для України щонайменше через напрямки допомоги. В Україні велика частка підтримка військовослужбовців та ветеранів має матеріальну форму. Такий варіант є не зовсім ефективним з декількох причин, адже така матеріальна допомога може не покривати витрат, які має військовослужбовець чи ветеран, а також допомога лише у матеріальній формі не забезпечує, наприклад, піклування про ментальне здоров'я. Наразі здебільшого через волонтерські сприяння такі практики імплементуються і в Україні, але враховуючи війну, Україні варто масштабувати соціальну роботу з військовослужбовцями, ветеранами та членами їх сімей на рівні держави за прикладом системи Великої Британії в тому числі.

Німеччина має власну історію з допомогою військовослужбовцям, починаючи з визначенням поняття «ветеран» та ставленням до цієї категорії. Та наразі Німеччина має досить ефективну систему соціальної роботи з військовослужбовцями, наприклад, соціальне забезпечення. Для військовослужбовців Німеччини, які служать за контрактом понад 12 років, передбачені певні пільги. По-перше, їм надається свідоцтво, яке гарантує можливість призначення на посади у державному апараті або господарсько-адміністративних органах бундесверу після звільнення.

По-друге, протягом десяти років після звільнення вони отримують додаткову доплату до заробітної плати, яка досягає розміру грошового забезпечення за останній місяць служби в армії. Це означає, що рівень матеріального забезпечення для цих військовослужбовців залишається на тому ж рівні, що й під час їхньої служби в армії (Марко 2023).

В Німеччині, крім державної підтримки військовослужбовців та ветеранів, існують і благодійні фонди, які опікуються цим. Один з найбільших — британський фонд SSAFA, який був заснований у 1885 році, і має осередок в Німеччині. SSAFA, благодійна організація Збройних сил, є надійним джерелом підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей у важкий час: від боргів чи залежності до проблем із психічним здоров'ям — Збройні сили та їхні сім'ї можуть покладатися на SSAFA. В SSAFA передбачено посада кейс менеджера — фахівця соціальної роботи, який веде випадок особи чи сім'я для належної допомоги та підтримки.

Ми дослідили інтерв'ю німця на ім'я Алекс, який на момент інтерв'ю приховує прізвище. Він був відправлений своїм урядом в Афганістан. В статті зазначено, що Алекс є одним із близько 400 000 ветеранів, яких німецькі військові, або Бундесвер, висилали за кордон протягом останніх десятиліть для служби в різних регіонах, таких як Афганістан, Косово та Малі (Barkin 2019). У порівнянні з іншими країнами, де ветерани можуть виражати невдоволення, у Німеччині ця проблема особливо складна через історію країни у 20-му столітті, яка включала дві світові війни та понад чотири десятиліття холодної війни. Глибоко закорінений пацифізм у німців виник як наслідок цих подій.

У Німеччині відсутні Дні ветеранів або публічні заходи для вшанування ветеранів, подібні до тих, які проводяться у Сполучених Штатах та інших країнах Європи. Меморіали, встановлені в пам'ять про загиблих німців у закордонних війнах розташовані майже непомітно. Термін «ветеран» залишається темою мало обговорюваною політиками, цей термін не уникнув асоціацій з минулим, пов'язаним з нацизмом. Також зазначається, що в останні роки (стаття датується 2019 роком) було вжито заходів для поліпшення

лікування солдатів, таких як Алекс, які стали жертвами посттравматичного стресового розладу. З'явилася нова законодавча база, спрямована на полегшення ветеранам повернення до роботи та підвищення їхніх пенсій. Незважаючи на ці заходи, групи ветеранів висловлюють незадоволення, вони вважають підтримку ветеранів незадовільною, і мова йде про сотні тисяч осіб (Barkin 2019). Важливо також зазначити, що військова соціальна робота не є одним з пріоритетних напрямків. Пройшли десятиліття, поки Німеччина почала приділяти увагу ветеранам, надавати соціально-психологічну підтримку, забезпечення тощо, і цим займається саме мультидисциплінарна команда, а не виключно соціальні працівники.

Для військових у Франції надається значне матеріальне та соціальне забезпечення, і це робить військову службу привабливою для громадян. Зокрема, матеріальне забезпечення майже однакове зі службовцями державного сектору. Існує широкий спектр соціальних гарантій та захисту, які роблять військову службу привабливою для багатьох громадян (Кіндій, 2022, с.67).

Важливо відзначити, що Франція дотримується традицій справедливого ставлення до ветеранів, що формувалися протягом багатьох століть. Ці традиції не тільки збереглися, але й були посилені, роблячи військову справу не лише привабливою для тих, хто служить зараз, але й підтримуючи ветеранів із збереженням більшості пільг і після їхнього звільнення із служби. Це додає почесності та привабливості військовій справі в очах громадян. Франція, на відміну від Німеччини, вшановує ветеранів Другої світової війни. Політика шанування ветеранів у Франції була ще в Першу світову війни. Приблизно одразу після закінчення війни виникла розгалужена система волонтерських організацій, які приділяли особливу увагу ветеранам, що щойно демобілізувалися. Ветерани отримували соціальну підтримку від цих асоціацій. У 1926 році держава визнала цю спільноту, заснувавши відділ у справах ветеранів, що видавав «карту ветерана» колишнім солдатам, які брали участь у бойових діях, і це надавало їм певний статус. Ця карта відкривала доступ до різноманітних виплат та заходів, таких як спільний дохід, що фінансується

державою, розподіл річної компенсаційної виплати (створеної в 1930 році) та податкові пільги. З часом статус ветерана був розширений, охоплюючи тих, хто брав участь у військових операціях в Північній Африці між 1954 і 1964 роками, а також ветеранів, які брали участь у закордонних операціях. В останні роки критерії отримання цього статусу стали менш жорсткими.

У Франції проблема житла для ветеранів управляється Вищою військовою радою у справах військової служби та Головним управлінням у справах військової служби та соціального забезпечення, які входять до складу Міністерства оборони. Головне адміністративно-господарське управління цього відомства відповідає за забезпечення нормальних умов проживання ветеранів. Для вирішення даної проблеми є два основних напрямки роботи:

Участь у будівництві житла здійснюється Міністерством оборони. Це включає розробку концепцій та програм, спрямованих на створення пільгових та доступних умов для оренди та можливого викупу житла. Грошова компенсація за комунальні послуги надається військовослужбовцям для оплати комунальних послуг (Кіндій, 2022, с.66). Унікальні для Франції механізми визнання ветеранів інтегруються в систему співпраці між асоціаціями ветеранів та Міністерством збройних сил, яке замінило Міністерство пенсій та Міністерство ветеранів у 1999 році (за даними статті «Veteran policy since the First World War in France» (пер. «Ветеранська політика після Першої світової війни у Франції»). На офіційному сайті Міністерства збройних сил Франції немає інформації про соціальну роботу та соціальну роботу з військовослужбовцями сьогодні. У Франції соціальна робота направлена здебільшого на цивільне населення. Тут важливо зазначити, що Франція, так само як і Велика Британія, так само як і Німеччина є країнами-членами НАТО, де військова соціальна робота є важливим напрямком. Не дивлячись на те, що в будь-якому разі практики можуть дещо видозмінюватись від країни до країни, вплив альянсу безумовно є.

Отже, Європа цікава своєю історією та розвитком допомоги зокрема ветеранам: від країн, на кшталт Німеччини, які уникали цього поняття та допомоги цієї групи населенням і до країн, як Франції, які допомагали

ветеранам реінтегруватись в мирне життя. Дослідивши ці три країни, ми можемо зазначити, що країни опікуються військовослужбовцями та ветеранами в тій чи іншій мірі.

На сьогоднішній день, матеріальна допомога грає одну з ключових ролей, проте перевага досвіду цих країн в тому, що вони беруть до уваги й інші процеси - ментальне здоров'я, допомога з житлом тощо. Цікаво, що на рівні з державою, військовослужбовцями, ветеранами та членами їх сімей також опікуються волонтерські благодійні організації, що говорять про повагу до цієї категорії населення серед суспільства.

Військова соціальна робота представляє собою важливий та необхідний напрямок загалом і для країн Європи зокрема, оскільки вона спрямована на забезпечення благополуччя та ефективного функціонування військовослужбовців і їхніх сімей, що важливо для функціонування суспільства, його стабільності тощо Систематична підтримка в цьому напрямку відображає визнання важливості ролі, яку військовослужбовці виконують для національної безпеки та готовності країни.

Ефективна система соціальної роботи може відігравати роль пропаганди в хорошому значенні цього слова: військовослужбовець буде знати, що його сім'я не залишиться сам-на-сам з проблемами, адже держава буде поруч. Враховуючи підтримку України різними країнами Європи, можемо підсумувати, що Велика Британія, Франція та Німеччина в тому числі розуміють необхідність соціальної підтримки, адже, крім оборонної підтримки, ці країни у партнерстві з Україною та іншими країнами створюють програми для реабілітації та адаптації військовослужбовців після служби.

2.2 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід Азії

На початок 2000-х років Китай мав рівневу систему соціальної підтримки: 4-й рівень включає соціальну турботу, яка призначена виключно для військовослужбовців та їх сімей; особливої групи громадян, що має високий соціальний статус. Ця турбота передбачає систему привілеїв, надання пайків і

належне устроїство військовослужбовців після їх демобілізації (згідно з статтею «Загальна характеристика соціальної роботи в країнах Азії і XX ст: Китай, Японія»). Сьогодні система військової служби в Китаї є значущим аспектом партійно-державної структури, а армія виконує ключову роль в забезпеченні національної безпеки та виконанні завдань партійної політики. З чисельністю понад 2,2 мільйона осіб, китайська армія є однією з найбільших у світі.

Особливістю китайської системи військової служби є те, що хоча передбачена строкова служба, призов ніколи не здійснювався через велику кількість бажаючих служити за контрактом. Це свідчить про високий ступінь зацікавленості китайських громадян у військовій кар'єрі та віддачі військовій службі, при чому як чоловіків, так і жінок.

Військовослужбовці в Китаї отримують широкий соціальний пакет, який включає підвищені зарплати, оплачувані відпустки, медичний захист, житлові умови та пенсійні вигоди. Цей пакет надається в контексті того, що армія вважається ключовим стовпом китайського суспільства та виконує стратегічні завдання, пов'язані з національною обороною та впливом у світових справах. Служба в армії Китаю вважається престижною, і соціальні пільги для військовослужбовців становлять частину системи мотивації та визнання їхнього внеску у забезпечення національної безпеки та стабільності (згідно з статтею Укрінформу «Китай запроваджує окрему політику підтримки народжуваності для військовослужбовців», 2023).

Проте, у Китаї практично немає зв'язку між соціальною роботою та військовими. У Китаї існує система соціального забезпечення, яка працює з військовослужбовцями та сім'ями, але немає жодного соціального працівника, який би пройшов навчання або спеціалізувався на військовій роботі. Сфера соціальної роботи в Китаї все ще розвивається, тому відносини з військовими можуть виникнути в майбутньому (Radler 2016). З точки зору того, що Китай має історичну, соціальну, політичну та ідеологічну структуру, відмінну від інших розвинутих країн, де професія соціальної роботи була вкорінена в громадянському суспільстві, а соціальна робота в Китаї швидко розвивалася

завдяки ряду урядових ініціатив, відсутність належної військової соціальної роботи радше дивує. Можливо, це пов'язано з бажанням правління якомога більше засекретити та інформаційно захистити армію. Загалом в Китаї місія соціальної роботи полягає у вирішенні соціальних проблем і сприянні соціальному управлінню, зберігаючи політичну стабільність і підтримуючи економічний розвиток. Хоча принципи соціальної роботи все ще формуються, соціальні працівники в Китаї відіграють важливу роль у наданні послуг таким групам населення, як неповнолітні правопорушники, люди з проблемами зловживання психоактивними речовинами, люди похилого віку через консультування, реабілітацію, навчання, підтримку сім'ї та створення спільноти, оскільки професія поки продовжує формувати свою ідентичність (Bai 2014).

На відміну від Китаю, Японія має свої напрацювання і в методологічній сфері. Декілька науковців з Японії досліджували військову соціальну роботу. Посилаючись на статтю «Дослідження військової соціальної роботи в Японії», зазначимо, що в японському законодавстві немає «збройних сил», які можуть володіти військовою силою. Стаття 9 Конституції Японії відмовляється від військового потенціалу. Однак, базуючись на «праві на самооборону», яке також визнає Організація Об'єднаних Націй, JSDF існує як організація національної самооборони і, отже, діє відповідно до «політики, орієнтованої виключно на оборону». Ця політика є основною відмінністю між JSDF та збройними силами в Сполучених Штатах та інших країнах, і є основною концепцією оборони в Японії. Володіння наступальною зброєю, такою як авіаносці, бомбардувальники та балістичні ракети, заборонено на тій припущенні, що напад і оборона є взаємовиключними та чітко відмінними один від одного у військовій справі. У цьому відношенні політика, орієнтована виключно на оборону, визначається як «позиція щодо стратегій пасивного захисту, заснованих на принципах Конституції Японії, таких як використання сил оборони лише в ситуаціях збройного нападу та обмеження заходів до мінімуму, необхідного для самозахисту» (Nakano 2020). В Японії дослідження військової соціальної

роботи проводилися за участю вищезгаданого JSDF, хоча було лише 3 дослідники, які спеціалізувалися в цій галузі.

У 2007 році, коли підходи до профілактики самогубств і психічного здоров'я для персоналу JSDF в основному надавали медичні/психічні спеціалісти в JSDF, Танака вважав втручання фахівців із соціальної роботи необхідним. По-перше, він зосередився на практичних рекомендаціях для військової соціальної роботи та відповідних курсах професійної підготовки в Сполучених Штатах, а також класифікував/проаналізував низку міжнародних досліджень та матеріалів по військовій соціальній роботі. Він також пройшов 1-річний курс навчання в аспірантурі в Сполучених Штатах у 2011 році. Ретельно вивчивши висновки та матеріали цього курсу, Танака дійшов висновку, що соціальні працівники повинні отримати знання про військову культуру та цикли розгортання та використовувати ці знання для підтримки процесів розвитку військової соціальної роботи. Результати цих досліджень були узагальнені в докторській дисертації, опублікованій у 2016 році, під назвою «Дослідження військової соціальної роботи в Сполучених Штатах: значення військової соціальної роботи та професійного розвитку військових соціальних працівників» (Nakano 2020). Крім того, у грудні 2016 року він провів першу лекційну зустріч на тему військової соціальної роботи в Японії, запросивши лекторів із Сполучених Штатів для підвищення обізнаності серед тих, хто працює у Міністерстві оборони/JSDF, а також фахівців соціальної роботи, охорони здоров'я, медицини та психології. У 2018 році в результаті своїх досліджень по соціальній роботі для підтримки персоналу JSDF та їхніх сімей, враховуючи статус JSDF, Танака створив діаграму «Для розуміння життя персоналу JSDF та їхніх сімей» (рис.2.1), а також надав наступні пропозиції: Підтримуючи персонал JSDF та їхні родини, необхідно зосередитися на взаємодії між 3 факторами:

Ті, що пов'язані з національною та міжнародною безпекою.

Ті, що характеризують JSDF та її місію, щоб зрозуміти специфіку життя військовослужбовців.

Персонал JSDF та системи життя їхніх сімей залежать від циклу розгортання та військової культури. Тож, при розробці програм соціальної роботи і програм професійної підготовки загалом необхідно враховувати особливості життя та його умов військовослужбовців та членів їх родин (Nakano 2020).

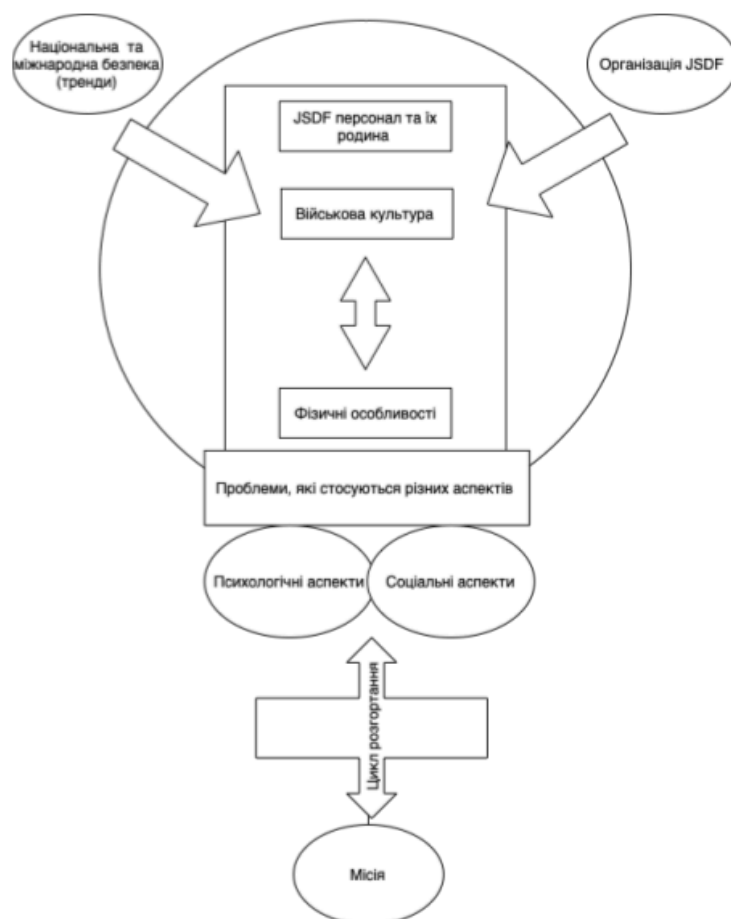

Рис. 2.1 Діаграма «Для розуміння життя персоналу JSDF та їхніх сімей»

На нашу думку, подібне дослідження щодо військової соціальної роботи в Японії має бути імплементоване для України, адже діаграма (рис.2.1) дає чітке розуміння підходу Японії до своїх військових: є три головні рівні, на які ми звертаємо увагу: мега, як національний та міжнародний рівень існування JSDF, макро, як інтерес конкретно JSDF як структури та організації, та мікро, як життя окремого військовослужбовця та його сім'ї. Це диференційоване розуміння і в рамках соціальної роботи: соціальний працівник може брати участь в життєздатності на цих трьох рівнях. Наприклад, мега та макро рівень

можуть свідчити про просвітницьку діяльність соціального працівника, а мікро рівень про ведення випадків військовослужбовців.

Проте на практиці військової соціальної роботи в Японії як такої немає. Це не свідчить про те, що Японія зовсім не опікується військовослужбовцями, ветеранами чи членами їх сімей. В Японії їх підтримка може мати наступні форми: надання психологічної та соціальної підтримки військовослужбовцям і їхнім сім'ям, забезпечення медичної допомоги та реабілітації для тих, хто отримав травми чи захворювання під час служби, допомога у вирішенні питань житла та освіти для військовослужбовців та їхніх сімей, надання підтримки для ветеранів, включаючи можливості для професійного розвитку та вступу в цивільне життя. Проте ці завдання радше розподілені та розфокусовані між різними структурами в Японії. Зокрема існує організація Java - просвітницька, патріотична, братська організація, яка займається підтримкою та розширенням інститутів американської свободи. Серед членів організації є ветерани Другої світової війни, Кореї, В'єтнаму та війни в Перській затоці. Завдання цієї організації, згідно з офіційною інформацією, розміщеною на їх сайті:

1. За потреби надавати допомогу ветеранам-членам, їхнім вдовам і особам, які перебувають на утриманні.
2. Для увічнення пам'яті загиблих японських американських ветеранів.
3. Проводити освітні програми, щоб підкреслити внесок японсько-американських ветеранів війни, включаючи виступи та дискусійні панелі для різних громадських, релігійних, політичних та освітніх груп.
4. Спонсорувати громадсько-розважальні заходи, що відповідають патріотичному духу національних свят.
5. Сприяти розвитку духу патріотизму та національної гордості серед молодого покоління, особливо японського походження.
6. Надати фінансову допомогу та стипендії нужденним і заслуженим утриманцям померлих японських американських ветеранів.

7. Підтримувати зв'язок з іншими ветеранськими організаціями, включно зі Службою японо-американської військової розвідки, 442-ю полковою бойовою групою та групами 100-го піхотного батальйону.

Як можемо помітити, ця організація не займається виключно японськими військовослужбовцями чи ветеранами. Досвід Японії важливий для розуміння необхідності соціальної роботи з військовослужбовцями та ветеранами. У Японії трагічний досвід, адже після війн у 20 ст. ветерани Японії залишилися майже ні з чим: хтось з міг повернутись до цивільного життя, а хтось вчинив суїцид, через неможливість повернутись до цивільного життя та страх бути покараним, як військовий злочинець. Це говорить про те, що військовослужбовці мають отримувати належну підтримку на всіх сферах життя після служби, інакше є великий ризик подальших втрат людських життів.

За останні пару років Україну часто порівнюють з Ізраїлем. Для дослідження військової соціальної роботи, Ізраїль є цікавою країною. Почнемо з того, що в Ізраїлі надання соціальної та психологічної реабілітації військовослужбовцям є важливим компонентом процесу соціально-психологічної адаптації. Зокрема, цей досвід виник ще під час війни з Ліваном у 1982 році і включав такі ключові аспекти:

Принцип допомоги особам, які недавно постраждали — створювались спеціальні підрозділи, які фокусувались на відновленні боєздатності бойових частин. Ці підрозділи включали в себе соціальних працівників, психіатрів, психологів та інструкторів з бойової та спортивної підготовки.

Принцип «рівний-рівному», де кожен учасник команди повинен був мати досвід участі у бойових діях. Це сприяло підвищенню рівня довіри учасників до працівників, оскільки ті самі пережили подібний досвід (Кіндій, 2020, с.40).

Пропонуємо звернути увагу на «Ангелів смерті». В Ізраїлі існує чіткий механізм повідомлення про трагедію сім'ям військовослужбовців. В Армії оборони Ізраїлю є група, відома як «Ангели смерті». Ці чоловіки та жінки виконують завдання повідомити про трагічну загибель військовослужбовця чи жінки їхнім родинам, які померли (Chauhan 2023). Команда складається з

декількох фахівців: командир підрозділу та побратим, де служив чи служила військовослужбовець, медичний працівник, соціальний працівник, психолог та/або дитячий психолог. Їхня присутність, перша нитка системи підтримки, стає незамінною в ці моменти глибокого горя. Вони повідомляють про смерть, а далі займаються супроводом родини. Це головне завдання соціального працівника. Ця роль вимагає особливого поєднання навичок і емоційної стійкості. Життєво важливою є інтенсивна підготовка, включаючи психологічну підготовку. Зокрема, офіцери, командири чи побратими мають мати здатність не лише повідомляти трагічні новини, але й забезпечувати першочергову підтримку. Міністерство оборони надає фінансову допомогу та консультаційні послуги серед інших форм підтримки. Роль військових виходить за рамки безпосереднього періоду, продовжуючи брати участь у меморіальних заходах і забезпечуючи постійну мережу підтримки. Цей цілісний підхід підкреслює відданість армії своїм військовослужбовцям і їх сім'ям навіть після смерті (Chauhan 2023). «Ангели смерті» зі своєю унікальною роллю в Армії оборони Ізраїлю є прикладом симбіозу професіоналізму та емпатії. Їхня робота, незважаючи на вимогливість до емоційної стійкості, є свідченням їх стійкості та відданості наданню підтримки та закриття сімей загиблих солдатів (Chauhan 2023).

Роль соціального працівника в даній структурі — ведення випадку сім'ї. Соціальний працівник починає поступово дізнаватись про родину, допомагаючи майже в усіх сферах життя — соціальна підтримка, юридична підтримка, психологічна підтримка тощо. Деякі соціальні працівники надають допомогу у натуральній формі (закупівля продуктів, прибирання в домі тощо), хоча така робота не входить в їх зобов'язання. Найважливіше - допомогти родині пережити горе. Тут варто розуміти, що соціальний працівник має бути неабияким професіоналом, аби дійсно допомогти родині, а не заважати родині чи загалом нашкодити. Соціальний працівник має володіти великою кількістю навичок, проте не переходити межу професіоналізму. Згодом, контакт родини та соціального працівника зменшується, і соціальний працівник контактує з

родиною за виключною необхідністю. Програми роботи соціального працівника в даній структурі мають бути унікальними для кожного випадку.

Дослідження Д.Зайця підтверджують, що Ізраїль дійсно має багаторічний досвід у вирішенні цієї проблеми. У своїй роботі «Особливості адаптації військових до цивільного життя» (Заєць 2024) він зауважив, що «Уряд Ізраїлю має державну програму підтримки адаптації військових до цивільного життя, яка включає в себе такі компоненти:

За Зайцем (2024) індивідуальний план адаптації до цивільного життя — це документ, який розробляється самим військовослужбовцем за допомогою консультантів. План повинен включати в себе оцінку індивідуальних потреб, дослідження можливостей працевлаштування, розвиток навичок і знань, а також план пошуку роботи.

Оцінка індивідуальних потреб. На першому етапі розробки плану необхідно провести оцінку індивідуальних потреб військовослужбовця. Це допоможе визначити, які сфери життя потребують особливої уваги в процесі адаптації до цивільного життя. До таких сфер можуть відноситися:

- Працевлаштування. Військовослужбовець повинен визначитися з галуззю діяльності, в якій він хотів би працювати в цивільному житті. Для цього необхідно оцінити свої навички, знання та досвід.
- Освіта. Військовослужбовець може потребувати додаткової освіти, щоб отримати необхідні навички та знання для працевлаштування в обраній галузі.
- Психологічна адаптація. Військовослужбовець може мати психологічні проблеми, пов'язані з досвідом служби в армії. В цьому випадку йому може знадобитися допомога психолога» (Заєць, 2024, с.24).

Тут можемо зробити висновок, що державна система соціальної роботи в Ізраїлі схожа на ту систему, яку будує благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВETERАН ХАБ ++». На наш погляд, це саме така концепція, на яку має звернути увагу наша держава в напрямку розвитку соціальної підтримки ветеранів. Зауважимо, що Д.Заєць у своїй роботі також наголосив, що «На другому етапі необхідно провести дослідження можливостей працевлаштування

в обраній галузі. Це допоможе визначити, які навички та знання необхідні для успішної роботи в цій галузі. Військовослужбовець може отримати інформацію про можливості працевлаштування з різних джерел, таких як:

- Центри зайнятості. Центри зайнятості можуть надати інформацію про вакансії в різних галузях, а також допомогти в пошуку роботи.
- Професійні спільноти. Професійні спільноти можуть надати інформацію про вимоги до професій в обраній галузі.
- Ринок праці. Військовослужбовець може самостійно провести дослідження ринку праці, щоб дізнатися, які професії є затребуваними в даний час.

На третьому етапі необхідно скласти план розвитку навичок і знань, потрібних для успішної роботи в обраній галузі. Військовослужбовець може здобути ці навички та знання наступними способами:

Отримання додаткової освіти: Вступ до університету, коледжу або професійного училища для здобуття необхідної освіти в обраній галузі.

Проходження стажування: Практичний досвід роботи можна отримати через стажування в обраній сфері.

Самостійне навчання: Вивчення необхідних навичок і знань за допомогою книг, онлайн-курсів та інших навчальних матеріалів» (Заєць, 2024, с.25).

Тут варто зауважити що законодавчо ветеран в Україні також необмежений в отриманні додаткової освіти, стажуванні тощо. Проте, чи готові, наприклад, державні університети до зарахування ветерана для отримання вищої освіти це відкрите питання, адже якоїсь особливої процедури зарахування та системи індивідуального навчання не існує. Також варто зауважити, що наразі Україна інфраструктурно не підготовлена до людей з інвалідністю: відсутність інклюзивності в містах та містечках є великою проблемою для маломобільних категорій населення, а враховуючи те, що багато ветеранів в тому числі пересуваються на кріслі колісному, відсутність безбар'єрності на вулицях, в університетах та/або робочих місцях може призвести до ускладнення задоволення соціальних потреб.

Повертаючись до розгляду системи соціальної роботи в Ізраїлі, Д. Заєць також детально аналізує підхід до пошуку роботи. Тож, «в Ізраїлі цей план повинен включати в себе такі кроки:

- Написання резюме та супроводжувального листа. Резюме та супроводжувальний лист є важливими документами, які допомагають роботодавцям оцінити потенціал кандидата.

- Пошук вакансій. Військовослужбовець може знайти вакансії в різних джерелах, таких як:

- Центри зайнятості
- Професійні спільноти
- Ринок праці

- Зустрічі з роботодавцями. Зустрічі з роботодавцями є хорошим способом представити себе та свої навички» (Заєць, 2024, с.24).

Наостанок автор обґрунтовує, що «Індивідуальний план адаптації до цивільного життя є важливим інструментом, який сприяє успішній інтеграції військовослужбовців у цивільне життя. Важливо, щоб цей план був розроблений з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей кожного військовослужбовця. Державна програма адаптації військових до цивільного життя в Ізраїлі демонструє позитивні результати. Згідно з дослідженнями, більшість колишніх військовослужбовців в Ізраїлі успішно адаптуються до цивільного життя та знаходять роботу.

Проте, існують певні проблеми, пов'язані з адаптацією військовослужбовців до цивільного життя в Ізраїлі. До цих проблем належать:

- Висока конкуренція на ринку праці.
- Невідповідність між військовою підготовкою та вимогами цивільних професій.
- Психологічні проблеми, пов'язані з досвідом бойових дій.

Уряд Ізраїлю працює над вирішенням цих проблем, щоб забезпечити успішну адаптацію військовослужбовців до цивільного життя (Заєць, 2024, с.26).

Отже, військова соціальна робота в країнах Азії, а саме на прикладі Китаю, Японію та Ізраїлю, це сфера, яка має успіху та напрацювання, але здебільшого набирає обертів. Якщо Китай є країною, про яку відомо достатньо мало у сфері допомоги військовослужбовцям та ветеранам, то з досвіду Японії, ми можемо підкреслити все таки необхідність існування даної сфери. Всі три країни мають спільне - соціальний пакет для військовослужбовців та інші соціальні виплати, проте це не є достатнім для соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. Дослідження японських вчених демонструє, що військова соціальна робота там буде розвиватись та прогресувати: на цих методологіях навіть Україна може вибудовувати свою систему допомоги.

2.3 Соціальна робота з військовослужбовцями: досвід США

Історія соціальної роботи з військовослужбовцями у США почалась давно, ще за часів Першої та Другої світової війни. Тоді, у 1930 році, у США заснували Адміністрацію ветеранів, яка наразі має назву Міністерство у справах ветеранів. У своїй роботі «Соціальна реінтеграція ветеранів війни» О. Чимбір досліджує соціальну політику щодо ветеранів у США, історію становлення та основні напрямки роботи. За словами авторки: «Основним надавачем послуг у сфері охорони здоров'я для ветеранів у США є Міністерство у справах ветеранів, яке має мережу з понад 1200 закладів, включаючи лікарні, поліклініки та консультаційні центри. Ці заклади забезпечують комплексну медичну допомогу, включаючи лікування, терапію, психологічну допомогу, реабілітаційні програми та пожиттєвий медичний супровід. Ветерани також можуть отримати фінансову підтримку для освіти, перекваліфікації та житлових потреб через Адміністрацію забезпечення ветеранів» (Чимбір, 2023, с. 16).

Тут хочемо підкреслити, що забезпечення фізичного ветерану є надзвичайно важливим: існування мережі закладів, які забезпечують

комплексну допомогу, суттєво полегшило б фізичну реабілітацію ветеран російсько-української війни. Натомість часто ветерани стикаються з проблемою доступності отримання певних медичних послуг. Під час проходження практики в Фонді ми стикались з такими випадками, що ветеран не міг повноцінно лікуватись через фінансову неспроможність сплатити ті чи інші послуги. Тож, забезпечення ветерана, по-перше, інформацією про існування таких закладів, а, по-друге, існування таких закладів є дуже важливим для належної ветеранської політики.

Далі авторка зазначає: «Особливу увагу приділяють ментальному здоров'ю ветеранів, оскільки цей аспект є дуже актуальним. Наприклад, відсоток самогубств серед ветеранів досягає 25%, а 30% завершених самогубств пов'язані з алкоголем або наркотиками. У 2017 році 12.9% ветеранів мали посттравматичний стресовий розлад, порівняно з 6.8% серед цивільного населення. Міністерство у справах ветеранів через свої заклади забезпечує психологічну реабілітацію за допомогою наукодовказових методів і надає контакти цілодобової кризової лінії для ветеранів» (Чимбір, 2023, с.17) .

Хочемо додати, що в Україні популяризація ментального здоров'я тільки набирає своїх обертів: багато питань пов'язані з психологічним піддаються стереотипам та стигматизуються. В 2020 році Дослідження Української фундації громадського здоров'я показало, що психологічної підтримки потребували 57% ветеранів. Наразі вже під час повномасштабного вторгнення важко сказати, яка кількість ветеранів потребує психологічної підтримки. Науковець П. Діл Мартін у своєму дослідженні «Україна: Задоволення потреб психічного здоров'я ветеранів служби» зазначає про різноманітність контексту стану країн для ветеранів. Наприклад, ветерани російсько-української війни повертаються в цивільне життя під час війни, на відміну від ветеранів США. У своїй роботі автор звертає увагу на дослідження різних країн і формулює рекомендації для України в питання психологічного здоров'я ветеранів. Автор зазначає: «Незважаючи на різний контекст досліджень США та Великобританії, існує низка уроків, з яких наші українські друзі можуть отримати вигоду: перш

за все, ми швидко забуваємо уроки історії, і хорошу практику попередніх конфліктів потрібно вивчати заново. По-друге, пізній початок або поява симптомів означає, що очевидно нові випадки проблем психічного здоров'я, пов'язаних з бойовими діями, можуть не проявлятися протягом багатьох років (наприклад, у Великобританії між звільненням з військової служби та зверненням до спеціалізованих служб психічного здоров'я ветеранів проходить 14,1 року). Також, спираючись на дослідження Ю. Павлової, встановлено, що 10% випадків посттравматичних стресових розладів мають пізній початок або прояви. ПТСР – це лише один із ряду посттравматичних розладів (ПТР). 90% посттравматичних стресових розладів мають принаймні ще один діагноз. Проте, важливо не зосереджуватись на ПТСР, оскільки багато інших психопатологій будуть пропущені. Психічні захворювання та самогубства більш ймовірні серед молодих (<25) неодружених військовослужбовців чоловічої статі, які є тією категорією, яка найменше звертається за допомогою (Павлова 2022). Стигматизація та небажання чоловіків визнавати проблеми з психічним здоров'ям залишаються поширеною перешкодою для лікування. Перенесення страждань і гніву на алкоголь, наркотики, домашнє та сексуальне насильство є звичним явищем після повернення з операції, як і так звана «ризикована» поведінка, така як небезпечне водіння, азартні ігри, бійки, сексуальна розбещеність тощо» [martin]. Тож, ментальне здоров'я ветеранів має бути одним з найпріоритетніших напрямків роботи.

Також О.Чимбір у своїй роботі приділила увагу системі працевлаштування ветеранів у США. Вона дослідила, що «працевлаштування та професійне навчання є великим викликом для ветеранів, які повертаються до цивільного життя. Однак, рівень безробіття серед ветеранів зменшується завдяки програмам, як-от «Transition Assistance Program», яка готує військових до цивільного життя за рік до звільнення. Програма включає індивідуальні консультації, брифінги, тренінги з працевлаштування та освіти, а також підтвердження кар'єрної готовності. Існують також додаткові програми для ветеранів з інвалідністю та перекваліфікації після пандемії COVID-19. Сім'я та

соціальне середовище відіграють важливу роль у реінтеграції військових. Організації, як-от Wounded Warrior Project і Iraq and Afghanistan Veterans of America, сприяють залученню ветеранів до соціальної активності, підтримують їхнє психічне здоров'я та фізичну реабілітацію, а також допомагають подолати труднощі, з якими вони стикаються. Ці програми сприяють соціальній інклюзії ветеранів, що покращує їхній ментальний стан і задоволеність життям (Чимбір, 2023, с.18].

Важливо додати, що в США соціальна робота з військовослужбовцями, або військова соціальна робота, є досить налагодженою системою, яка розробляє багато теоретично-методологічних матеріалів, так і активно працює на практиці. Наприклад, існує Рада з питань освіти в галузі соціальної роботи і Національна асоціація соціальних працівників, які окреслили передову практику поведінки та стандарти догляду, відповідно, для ефективної практики військової соціальної роботи. Обидва вони створюють основу для розробки інноваційних педагогічних і польових моделей розміщення для: (1) навчання персоналу з питань поведінкового здоров'я, навченого практиці військової соціальної роботи та (2) інтеграції міждисциплінарних практичних моделей, заснованих на фактичних даних, у військову соціальну освіту. Керівні принципи цих організацій також інформують про введення в дію військової основи та передових знань для розробки навчального плану військової соціальної роботи та програм безперервної освіти. У цій дискусії фундаментальні знання у військовій соціальній роботі стосуються культурних, організаційних та контекстуальних знань, необхідних соціальним працівникам для розуміння та втручання в соціальне середовище, в якому живуть, працюють і отримують послуги військовослужбовці та їхні родини; а також соціально-політичний клімат і мандати, які впливають на поведінку, спрямовану на пошук допомоги, доступ і перешкоди до догляду, а також пільги та послуги, які пропонують військові та ветеранські системи догляду. Поглиблені знання стосуються практичних знань і досвіду, що інформує про розвиток поведінки в клінічній практиці, необхідної для надання оцінок на основі фактичних даних і

втручання, найбільш ефективного для пов'язаних з військовими проблемами, стресових факторів розгортання, посттравматичних стресових реакцій, реінтеграції після розгортання та стійкості.

Хочемо зазначити, що, враховуючи досвід США в тому числі, Україна має абсолютно фундаментально підходити до побудову системи соціальної роботи з військовослужбовцями та ветеранами зокрема.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Отже, проаналізувавши досвід різних країн світу, можемо зазначити, Україна має побудувати таку систему, яка б беззаперечно забезпечувала соціальний захист та соціальне забезпечення військовослужбовця та членів його родин протягом всього життя. Маючи військовий досвід, Україна зокрема може стати країною, яка буде забезпечувати нові методики та методи соціальної роботи з цієї категорією населення. Дуже важливо при побудові такої системи не проводити межу «цивільний-військовий», а створювати безумовну інклюзивність та безбар'єрність в усіх сенсах цього слова, враховуючи військовий, а отже в певній мірі соціальний та культурний контекст військовослужбовців, особливо тих, хто повертається до цивільного життя із зони ведення бойових дій. У Китаї військова соціальна робота тісно пов'язана з політичною освітою та підтримкою комуністичної ідеології, фокусуючись на фінансовій військових і певній соціальній стабільності. В Японії ж військова соціальна робота зосереджена на психологічній підтримці військовослужбовців та їхніх сімей, а також на допомозі в адаптації до цивільного життя після служби, що відображає орієнтацію на гуманітарні аспекти і соціальну інтеграцію. Враховуючи психологічні та соціальні потреби, ми можемо розробити систему роботи та індивідуальну програму роботи, як, наприклад в Ізраїлі, з військовослужбовцями, тим самим забезпечуючи та уможлиблюючи розвиток України в економічному та соціальному плані. Досвід Ізраїлю зокрема показує необхідність соціальної підтримки сімей після загибелі військовослужбовців, що також є важливим прикладом для України, але також

необхідно зауважити, що Ізраїль загалом є достатньо непоганим прикладом для України в плані побудови системи соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій.

Відсутність належної системи соціальної роботи з військовослужбовцями та членам їх сімей — дуже велика та глибока проблема, адже впливає на розвиток країни, наприклад, на її економічний стан. Зокрема, аналіз досвіду різних країн, в тому числі США, дозволяє зробити висновок, що їх системи налагоджувались ще з минулого століття, а деякі витoki тягнуться з ще більше ранніх століть. Україна, проникнена Ряданським Союзом, який стигматизував абсолютно будь-який прояв соціальної підтримки, наразі немає такої історії та досвіду, тож для нас дійсно важливо досліджувати та аналізувати досвід інших країн, переймаючи їх методи на себе, перевіряючи їх на практиці, форматуючи під наш контекст.

Отже, цей розділ був присвячений аналізу досвіду різних країн світу у сфері військової соціальної роботи, завдяки чому ми можемо визначити кілька ключових аспектів, які Україна має врахувати при побудові власної системи соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин. Вивчення практик Китаю показує, що військова соціальна робота там тісно пов'язана з підтримкою ідеологічної стабільності, фокусуючись на фінансовій підтримці військових, японський досвід, навпаки, акцентує увагу на психологічній підтримці та адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Досвід Ізраїлю, зокрема, підкреслює необхідність соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців та може служити важливим прикладом для України. Таким чином, шляхом аналізу та практичного впровадження найкращих міжнародних практик, Україна може розробити ефективну систему соціальної роботи, що сприятиме розвитку країни в економічному та соціальному плані.

В розділі було використано 1 рисунок.

РОЗДІЛ III ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СОЦІАЛЬНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИМИ СТАНАМИ ВETERANІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1 Визначення основних соціальних потреб ветеранів російсько-української війни

У 1943 році Маслоу А. вперше представив свою концепцію ієрархії потреб у своїй статті «Теорія людської мотивації», а потім через 11 років у своїй книзі «Мотивація та особистість». Ця відома сьогодні ієрархія пропонує різні рівні потреб: на найнижчому рівні знаходяться базові потреби — необхідність їжі, безпеки, тепла, а на найвищому високі — бажання самореалізації та самоактуалізації. Ця ієрархія є надзвичайно часто використовуваною в різних науках, хоч і зазнавала певної критики. У нашій роботі ми не будемо використовувати її як той основний перелік потреб, які можуть мати ветерани російсько-української війни, адже ця Піраміда спрямована радше на потреби будь-якої людини, не лише ветеранів, як певної групи, проте ми в тому числі будемо спиратись на запропоновану концепцію під час дослідження. Нам важливо дослідити, які саме потреби мають ветерани, враховуючи особливості їх досвіду.

Першочергово варто зазначити, хто такий ветеран російсько-української війни.

Ветерани російсько-української війни — відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» особи, які брали участь у російсько-українській війні та отримали статус учасника бойових дій. згідно з частинами 11, 19-22 статті 6 (сапери, військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Держспецтрансслужби, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового і начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон

проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, волонтери) та особи з інвалідністю внаслідок війни, які отримали статус відповідно до пунктів 10-15 частини другої статті 7. Отже, в нашій роботі, вживаючи термін «ветеран», ми говоримо про ветеранів та ветеранок російсько-української війни, які мають статус учасника бойових дій.

В січні-квітні 2023 Український ветеранський фонд та соціологічна група «Рейтинг» представили результати свого дослідження «Потреби ветеранів». Одним з методів дослідження була фокус-група: група чоловіків-ветеранів та група жінок-ветеранок. У кожній групі було по 6 респондентів, які відповідали таким критеріям: проходили або проходять військову службу, брали участь у бойових діях, мають статус учасника бойових дій (УБД) або особи з інвалідністю внаслідок бойових дій, та мають досвід отримання соціальних послуг і пільг (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023). У своїх висновках вони зазначають: «Серед найбільш актуальних потреб, респонденти визначили: допомогу у зміцненні здоров'я – 53,8%; допомогу у придбанні житла – 34,7%; фінансову підтримку – 31,1%, допомогу у покращенні житлових умов – 24,9%, в освіті – 24,4%, працевлаштуванні – 20,4%, отриманні психологічної підтримки – 20%, підприємницьких інвестиціях – 20%, отриманні пільг на землю – 16,4%» (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023). Натомість на основі результатів анонімного онлайн-опитування та обговорення у фокус-групах було підтверджено такі гіпотези, які дослідники припускали напереродні:

1. Неповага в процесі отримання пільгових послуг: Ветерани наводять приклади, коли працівники охорони здоров'я, соціального захисту та органів виконавчої влади виявляли зневажливе ставлення до їхніх потреб і прав на пільги.
2. Недостатність інформації про пільги в системі охорони здоров'я: Ветерани зазначають відсутність чітких і прозорих процедур для участі у

державних та закордонних програмах реабілітації, а також загальний низький рівень юридичної обізнаності щодо їхніх прав і можливостей.

3. Негативна оцінка державної політики підтримки ветеранів: Абсолютна більшість учасників опитування та фокус-груп висловлюють негативну оцінку ефективності державної політики через бюрократичні труднощі, неуніфіковані процедури, корупцію та непоінформованість щодо пільг.
4. Бюрократія як основна перешкода для забезпечення потреб ветеранів: Ветерани вказують на труднощі з оформленням пільг на рівні місцевих громад, зокрема, щодо пільг на землю та щорічної разової виплати.

Водночас, було спростовано гіпотезу про те, що найбільш актуальною потребою ветеранів є фінансова допомога. Ветерани і ветеранки наголошують на потребах у фізичній та психологічній реабілітації, реінтеграції та соціалізації шляхом створення можливостей для саморозвитку, навчання та зайнятості після служби (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023).

Так у своїй статті «Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та їх сімей у воєнний та повоєнний час», базуючись на аналізі зарубіжних джерел, науковці Г.Слозанська, Н. Горішна, Д. Бибик, І. Криницька, зазначили, що серед факторів, що ускладнюють реінтеграцію ветеранів та визначають необхідність соціальної підтримки, закордонні дослідники виділяють:

1. Пережиті втрати, горе, моральні травми, втрату самосвідомості та пам'яті.
2. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).
3. Мілітарну соціалізацію, самостигматизацію та вплив стереотипів.

Разом з тим науковці також зазначили, що найбільші труднощі в поверненні до цивільного життя відчувають ветерани з «невидимими травмами» – психологічними проблемами, психічними захворюваннями та черепно-мозковими травмами. Результати досліджень показують, що ветерани, які повертаються до цивільного життя, мають потреби, пов'язані з:

1. Фізичним та психічним здоров'ям.

2. Відновленням сімейних ролей, соціальних зв'язків та участі в житті громади.
3. Працевлаштуванням та здобуттям освіти (Сльозанська, 2023, с. 52).

Пропонуємо першочергово дослідити, що таке «потреба» і що таке «соціальна потреба». Важливо зазначити, що «потребу» можна визначити як основу людської мотивації, яка виникає у людини і викликає прагнення до задоволення певних фізіологічних або психологічних потреб (за даними опитування «Портер ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023). «Потреба», як поняття, є набагато ширшим за «соціальну потребу», адже включає в себе різні аспекти життя: і сон, і питна вода, і потреба в безпеці. Натомість «соціальна потреба» — це потреба, яка в певній мірі зумовлена суспільством. Наприклад, до соціальних потреб можна віднести зайнятість на ринку праці, економічна активність у суспільстві, духовна культура та подібні аспекти, що впливають саме на соціальне життя особистості.

Потреби особистості постійно змінюються в залежності від її умов життя на даний момент часу. Важливо зауважити, що потреби військовослужбовців відрізняються від потреб цивільних: потреби кожної окремої особистості різняться в залежності від того чи цивільна ця особистість, чи військова. Нижче ми більше дослідимо питання зміни потреб у моделі «цивільний-військовий», аби зрозуміти краще з чим стикається вже ветеран. Проте незмінним залишається те, що кожна особистість прагне задовольнити свої потреби. Як зазначає С. Рудницький у своїй статті «Політичне і соціальне у потребах: проблеми взаємозалежності і співвідношення»: «Задоволення потреби є життєво важливим для організму (біологічного чи суспільного), загострена незадоволена потреба веде до його загибелі» (Рудницький, 2012, с.156). Потреба у безпеці може змусити нас захищатись, потреби у визнанні може мотивувати ставати краще, потреба у їжі елементарно запрограмує нас на пошук харчів. У питаннях потреб ветеранів вже складніше. Як зазначено у концепції-дослідженні, яку запропонувала «Шлях ветерана»: Шлях ветерана - це складний процес, який можна характеризувати такими етапами, як «до

початку служби, початок служби, бойовий досвід, кінець служби, початок цивільного життя, піклування про себе, віднайдення себе нового, вкорінення, вихід на пенсію, старіння, помирання та смерть» (Шлях ветеранів та ветеранок, с.9).

Окремо хочемо наголосити, що ветеран/ветеранка потребують юридичного захисту. Звернемо увагу на статтю «Принципи формування державної ветеранської політики в Україні» Д. Гнатовського (2022), де автор критикує нормативно-правове забезпечення та нормативно-правові акти щодо ветеранської політики в Україні, пропонуючи доповнити статтю 1 Закону України No 3551-XII Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 такими принципами: «заборона дискримінації та створення рівних прав та можливостей; універсальності (всебічності) соціального захисту; диференціація умов та рівня соціального захисту; незменшуваності обсягів та змісту соціальних виплат та послуг за прийняття нових законодавчих актів; гарантування державою встановлених прав; принцип реальності проголошених прав; юридичної ясності; захисту законних сподівань; збереження прав у сфері соціального захисту; принцип реінтеграції ветеранів війни до мирного життя; принцип ветераноцентричної системи надання послуг, розробленої відповідно до основних потреб ветеранів; принцип забезпечення добробуту ветеранів, що охоплює такі аспекти як здоров'я, психологічний стан, цивільну професійну зайнятість, стабільний середній дохід, культурну та суспільну інтеграцію», — виділяє автор (Гнатковський, 2022, с.58).

На наш погляд, важливо наголосити на юридичному забезпеченні ветерана, адже це дозволяє ветерану самостійно повертатись до умов цивільного життя, відчуваючи себе захищеним з боку держави, а також дозволяє надавати як державні, так і приватні послуги ветеранам та членам їх сімей. Слід підкреслити, що належне юридично-правове поле у питання ветеранської політики дозволяє не тільки визначити основні потреби ветеранів

російсько-української війни, але й на практиці працювати з цим, будуючи систему соціального захисту.

Цитуючи Діла Мартіна, експерта Королівського медичного корпусу Великої Британії, зазначимо: «Повернення до цивільного життя саме по собі може бути складним і травматичним. Наголошується, що особовий склад, який повертається з операції, часто виснажений, брудний і емоційно перебуває в стані бойових дій. Операційна декомпресія, що дозволяє особовому складу відпочити та відновитися протягом кількох днів перед поверненням додому, дає йому можливість обробити спільний досвід із товаришами та відновити самовладання та фізично відновитися перед поверненням до близьких (Jones та ін., 2010). Окрім очевидних фізичних потреб учасників бойових дій, які повертаються, важливо пам'ятати про втрату звання, статусу та ідентичності, що саме по собі може створити або посилити проблеми. . . як колись сказав один генерал. . . «ви перетворюєтеся з когось на нікого за одну ніч». Навчання щодо демобілізації, особливо стосовно надмірного вживання алкоголю, наркотиків і ризикованої поведінки, може бути корисним, але лише якщо його проводить особа, яка викликає довіру в очах аудиторії. Інформація про права на отримання пільг, підтримку та послуги, доступні після звільнення, є не менш важливою, подбати про те, щоб надати цю інформацію у легко зрозумілому форматі, занадто часто військовослужбовці прагнуть повернутися додому, приділяючи мало уваги усній інформації під час звільнення» (Martin 2023) .

Пропонуємо більше дослідити питання основних соціальних потреб ветеранів російсько-української війни на основі інших досліджень, які були проведені різними фондами вже під час повномасштабної війни Росії проти України. Вище ми згадували дослідження «Потреби ветерана» від Українського ветеранського фонд та соціальної групи «Рейтинг». Це дослідження було продовженням дослідження «Портрет ветерана». Пропонуємо проаналізувати це дослідження також для кращого аналізу та можливість відслідковування змін.

В 2023 році Український Ветеранський Фонд провів анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет

ветерана». Блок «Потреби ветеранів». В блоці «діяльність ветеранів, які зараз не служать» (рис 3.1) найбільша кількість респондентів (28%) відповіла, що мають статус безробітного, на другому місці (6.7%) — ветерани зайняті в ІТ-сфері, на третьому місці (6.2%) — виробничі професії (за даними опитування «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023).

Рис. 3.1 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «Діяльність ветеранів, які зараз не служать» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Також хочемо звернути увагу на блок «З якими проблемами ветерани зіштовхуються зараз» (рис. 3.2) , де респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей, тож проаналізуємо детальніше. Серед відповідей — проблеми з фізичним здоров'ям (68.4%), психологічні розлади (66.8%), незрозуміння суспільства (63.8%), проблеми з оформленням соціальних пільг (53.6%), труднощі з отриманням медичної допомоги (53.2%), труднощі з пошуком роботи (50.4%), алкогольна залежність (47.9%), конфлікти з близькими (34.7%) .

Аналіз відповідей респондентів щодо проблем, з якими стикаються ветерани після повернення до цивільного життя (рис 3.2), виявив низку

важливих аспектів, які допомагають нам визначити і основні потреби. Найпоширенішими труднощами є проблеми з фізичним здоров'ям (68.4%) та психологічні розлади (66.8%), що вказує на значний вплив бойового досвіду на загальний стан ветеранів. Тут ми можемо зазначити, що насправді медично-психологічна підтримка є вкрай важливою для ветеранів. В будь-якому разі військовослужбовці, які повертаються із зони ведення бойових дій, потребують фізичної реабілітації навіть якщо не отримували серйозних травм. Їх організм був в стані виживання протягом довгого часу, тож беззаперечно потребує належного відновлення, так само як і ментальна складова загального людського здоров'я. Нерозуміння з боку суспільства також є суттєвою проблемою для 63.8% опитаних, що може ускладнювати їхню соціальну адаптацію та інтеграцію. Особливість соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій також полягає в тому, що має включати в себе просвітницьку діяльність з суспільством - активно розповсюджувати інформацію про проблеми, з якими може стикатись ветеран та/або члени його родини, і пропагувати варіанти підтримки від суспільства. Тут важливо не стигматизувати ветерана: неправильно та некоректна сформульована інформація може банально змусити цивільну людину боятись людину з бойовим досвідом.

Проблеми з оформленням соціальних пільг (рис.3.2) зазначили 53.6% ветеранів, а труднощі з отриманням медичної допомоги - 53.2%, що вказує на необхідність вдосконалення процедур та поліпшення доступу до медичних і соціальних послуг. Пошук роботи є викликом для 50.4% ветеранів, що свідчить про потребу в спеціалізованих програмах працевлаштування та перекваліфікації.

Алкогольна залежність (рис 3.2) є проблемою для 47.9% опитаних, що може бути пов'язано з намаганням ветеранів самостійно справлятися зі стресом і психологічними травмами, що повертає нас до висновку про необхідність медично-психологічної підтримки. Конфлікти з близькими відзначили 34.7%

ветеранів, що підкреслює важливість сімейної підтримки та психосоціальної допомоги для поліпшення внутрішньосімейних відносин.

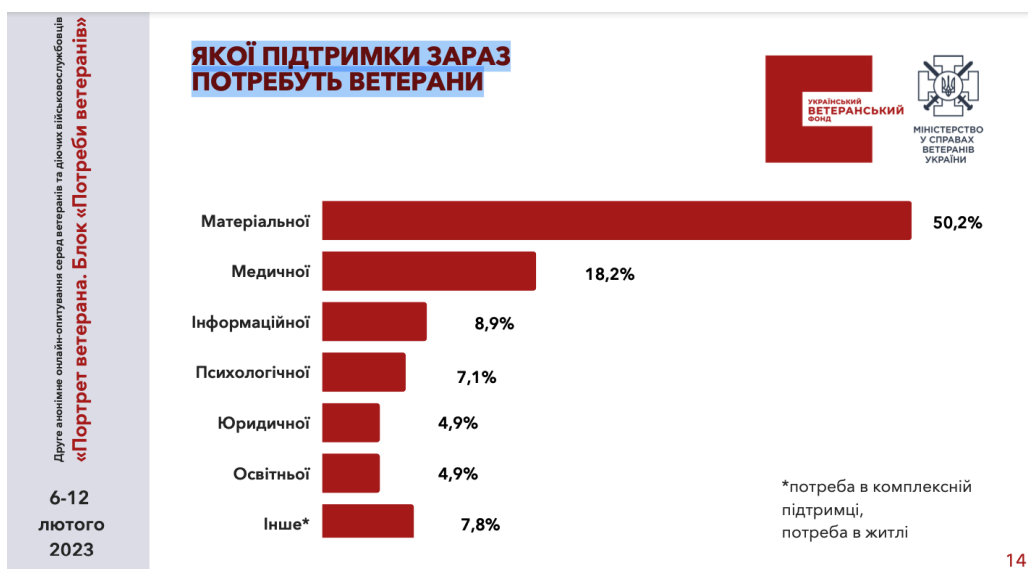
Ці дані (рис 3.2) вказують на комплексність проблем, з якими стикаються ветерани, та необхідність розробки всебічних програм підтримки, які б охоплювали медичні, психологічні, соціальні та економічні аспекти їхнього життя після повернення з зони ведення бойових дій.

34

Рис. 3.2 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «З якими проблемами ветерани зіштовхуються зараз» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Натомість в блоці «Якої підтримки зараз потребують ветерани» (рис. 3.3) найбільша кількість респондентів (50.2%) відповіла, що це матеріальна підтримка, 18.2% вказали, що потребують медичної підтримки, як друга найрозповсюдженіша відповідь, а 8.9% обрали інформаційну підтримку, як третю найрозповсюдженішу відповідь. Важливо відмітити, що 7.8% ветеранів, які брали участь в опитуванні, відмітили, що мають потребу в комплексній підтримці, допомогу з житлом тощо (рис 3.3).

Рис. 3.3 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «Якої підтримки зараз потребують ветерани» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

3.2 Аналіз зв'язку між соціальними потребами та психологічними показниками у військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій

Зв'язок між соціальними потребами та психологічними показниками різних категорій населення досліджувала низка науковців, серед яких Н. Антонова, Ж. Вірна, Е. Дієнер, Г. Зараковський, І. Галецька, І. Семків, Д. Канеманн, А. Курова, С. Максименко, Ю. Тептюк, Т. Титаренко, Ю. Кашлюк, У. Шимак тощо (Каргіна, 2018, с. 21). Проблема дослідження психологічного благополуччя особистості є однією з основних тем у філософії, теології, етиці, культурології, соціології, економіці, психології та медицині. Кожна з цих наук має своє власне розуміння і змістовне наповнення цього поняття (Каргіна, 2018, с. 26). Як зазначає у своїй роботі Ю. Кашлюк (2016) після аналізу різних джерел стосовно дефініції «психологічне благополуччя особистості»: «Обґрунтування поняття психологічне благополуччя особистості викликало надзвичайно широкий інтерес науковців і обумовило різні підходи до його трактування, так К. Ріфф подає як «позитивне функціонування особистості; Р. Десі «гарне функціонування»; П. Фесенко «Системна якість людини, заснована на психосоматичному, психічному і психологічному здоров'ї». Переважно акцент

зроблено на відображенні стану та особливостях внутрішнього світу людини, що визначають переживання нею свого стану і обумовлюють відповідним чином поведінку (Кашлюк, 2016, с.174). Важливо зазначити, що низка науковців визначають «психологічне благополуччя» через взаємозв'язок з соціальним. Так, наприклад, дослідники А. Вотерман, Е. Десі, Д. Канеман і Р. Раян зазначають, що психологічне благополуччя залежить не лише від внутрішнього, фізичного і психічного стану, але й від духовно-морального здоров'я та соціального середовища. Людина, як соціальна істота, потребує інших людей в своєму житті, ба більше вона потребує уваги та схвалення іншими людьми: люди прагнуть відчувати себе «своїми», хочуть бути прийнятими тощо. Важливою складовою позитивного мислення (яке включає оптимістичний та раціональний погляд на життя) і позитивної соціальної поведінки (добровільна активність на роботі, в сім'ї та надання соціальної підтримки) є здатність людини адаптуватися до змін у соціальних умовах, що забезпечує досягнення соціально значущих результатів, а отже і дозволяє особистості почуватися гармонійно, благополучно (Десі, 1985). Варто відмітити, що в певній мірі, говорячи про прийняття нас іншими, ми маємо на увазі толерантність, як те, що детермінує в нас визнання нашої різноманітності, як суспільства. В сучасному суспільстві ми багато чуємо про те, що ми маємо бути толерантними. Пропонуємо дослідити, що таке толерантність та як вона впливає на зв'язок між соціальними потребами та психологічними показниками, детальніше проаналізувавши і ці поняття. Тож, як зазначають у своїй статті «Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності» Н.Губа, Ж.Гладких (2018): «Етимологія лексеми «толерантність» та її трактування в енциклопедичних словниках ХХ ст. не відповідають сутності самого поняття на сучасному етапі суспільно-історичного розвитку» (Губа, 2018, с.100). Але попри це їх аналіз визначень низки науковців дозволяє зробити висновок, що толерантність «як атрибут зрілої особистості — це результат багатьох сил, що діють в одному напрямі» (Губа, 2018, с.100). Доцільно виокремити різні групи чинників, що діють на різних рівнях (це

макро-, мезо- й мікрорівень). В умовах реального життя чинники всіх трьох рівнів діють одночасно, взаємодіючи між собою. Чинники мікрорівня — це особистий життєвий досвід спілкування та взаємодії й його психологічні результати, особливий стиль дитячо-батьківських відносин на ранніх етапах соціалізації (емоційно-довірливий, безпечний). Крім того, сюди можна віднести й різні вже сформовані психологічні особливості особистості, які можна розглядати як передумови. Найважливішим чинником мікрорівня виступає позитивна ідентичність особистості. Чинники мезорівня — це ціннісно-нормативні системи, вироблені в групах, куди входить людина, і які є для нього суб'єктивно значущими (етнічні, професійні, вікові та моделі поведінки, прийняті в них). Чинники макрорівня, що сприяють формуванню толерантності/інтолерантності, стосуються широкого соціального контексту. Це політична, економічна, правова й інші системи суспільства, у якому живе людина, що створюють його правові норми, цінності, прийняті в цій культурі, а також деякий «соціальний ідеал» особистості» (Губа, 2018, с.104). Ми говоримо про толерантність в контексті соціальних потреб та психологічних показників, бо з одного боку, «толерантність» — це про людину в соціумі, сприйняття її та нею інших, з другого боку, «толерантність» — це про психологічну готовність людину сприймати інших, відмінних від себе в тому числі, з третього боку, в Україні проживають люди з різних досвідом в контексті війни: ветерани, повертаючись до цивільного життя, відчувають, що можуть бути несприйняті суспільством, що є соціальною проблемою. Толерантність — це не про терпимість, а про прийняття та співчуття до досвіду інших, особливо травматичного.

Досвід ветерана включає в себе і травматичний досвід для особистості через ненормальні обставини. Цитуючи О.Наконечну (2007) зазначимо: «Стрес стає травматичним, коли результатом дії стресора є порушення в психічній сфері, яке відбувається за аналогією з фізичними порушеннями. У цьому випадку, згідно з чинними концепціями, порушується структура «самості», когнітивна модель світу, афективна сфера, неврологічні механізми, що

управляють процесами навчання, система пам'яті, емоційні шляхи навчання. У ролі стресора в таких випадках виступають травматичні події – екстремальні кризові ситуації, що мають потужний негативний наслідок, ситуації загрози життю для самого себе або значущих близьких. Такі події докорінно порушують почуття безпеки індивіда, викликаючи переживання травматичного стресу, психологічні наслідки якого різноманітні» (Наконечна, 2007)

Reverse culture shock, та зворотній культурний шок, це, скажімо, певний стан важкості повернутись до цивільного життя після армії у ветеранів, першозасновником цього поняття вважається Б.Бергман. Досліджуючи більше поняття зворотного культурного шоку в контексті ветеранів важливо зазначити, що на їх адаптацію в цивільному житті впливає три фактори:

1. Дім змінився.
2. Ветеран змінився.
3. Ветеран адаптувався до іншої культури, або способу життя, і тепер має реадаптуватися.

Часто ветерани навіть не можуть визначити, де саме їх дім. Для когось поле бою стає ріднішим, ніж фізична домівка. Аналізуючи далі поняття «зворотного культурного шоку», як «дім» ми будемо розуміти саме цивільне життя ветерана, до якого він повертається із зони ведення бойових дій. Часто повертаючись додому, ми очікуємо, що все залишиться таким, яким було на момент нашого від'їзду. Проте події і зміни неминухо впливають на цивільне суспільство. Ці природні зміни можуть стати шоком і дезорієнтувати ветерана при поверненні: важким для сприйняття можуть бути найбуденніші речі від спілкування людей до розбудови міста. Наприклад, ветеран може бути здивований або роздратованим тим, що будують новий торговий центр, а там зносять школу. Відносини з раніше близькими людьми могли змінитися через різний досвід і відсутності зв'язку між ними, поки військовослужбовець знаходиться в зоні ведення бойових дій. Важливо відмітити, що попри все, найважливіша зміна - сам ветеран. Дослідження «Шлях ветеранів та ветеранок» демонструє нам, що

для ветеранів «повернення — це непростий процес, де вони можуть потребувати підтримки. З досвіду консультацій та спілкування у Ветеран Хабі знаємо, що одразу після повернення ветерани часто відчувають стурбованість через те, що не розуміють:

- Що робити далі;
- Що з ними відбувається;
- Що реакції їхнього тіла та розуму є нормальними та інколи навіть передбачуваними (природними);
- Що відбувається з близьким оточенням та суспільними процесами (від стосунків з найближчими до суспільно-політичних)» (Шлях ветеранів та ветеранок, с.11).

Про страх ветеранів бути неприйнятними в суспільстві свідчать результати анонімного онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів», про яке ми згадували вище. Так в блоці «За які складнощі після перемоги хвилюються військові» (рис 3.4) відповідь «Нерозуміння від суспільства» обрали 52.3% респондентів, що зробило цю відповідь другою за популярністю. Враховуючи, що на це питання респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей, результати показали, що серед складнощів ветерани також виділяють: проблеми зі здоров'ям (62.8%), психологічні розлади (42.7%), проблеми з оформленням соціальних пільг (40.4%), труднощі з отриманням медичної допомоги (38%), труднощі з пошуком роботи (36.2%), конфлікти з близькими (14.6%) (за даними опитування «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів», 2023).

Тож, дослідження показують, що для досягнення психологічного благополуччя людині потрібна соціальна взаємодія та підтримка оточуючих. Це включає в себе бажання бути прийнятим, відчувати себе «своїм» серед інших, а також отримувати увагу та підтримку.

Рис. 3.4 Розподіл відповідей респондентів на у блоці питання «За які складнощі після перемоги хвилюються військові» (за результатами соціологічного дослідження «Портрет ветерана»)

Також важливою складовою позитивного психічного стану є здатність до адаптації до змін у соціальних умовах. Психологічні стани, такі як страх бути неприйнятним у суспільстві, або важкості повернутися до цивільного життя після армійської служби, демонструють, що соціальні потреби тісно пов'язані з психологічним благополуччям. Ветерани, наприклад, можуть відчувати стрес і незручності через нерозуміння їхнього досвіду та потреб у суспільстві, що може впливати на їхнє психічне здоров'я. Отже, існує важливий взаємозв'язок між психологічними станами та соціальними потребами, і задоволення соціальних потреб може сприяти збереженню та покращенню психологічного благополуччя особистості.

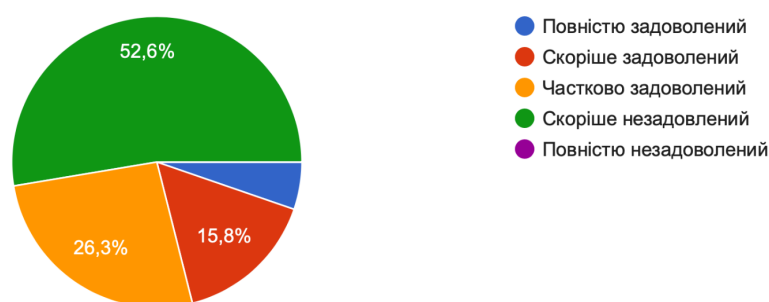
Артем Денисов, співзасновник Хабу пояснював, що процес повернення ветеранів та ветеранів є цілком природним, але головним завданням під час цього процесу є пошук нової ідентичності, бо перебування в лавах армії тимчасова річ, тобто «військовий» це тимчасова ідентичність, але «ветеран» це не ідентичність, це досвід, проте, на відміну від служби, де певною мірою існують пояснення, що робити, як бути ветераном не пояснює ніхто (згідно з подкастом «Простими словами» 2023). Він зазначає: «Оскільки в нас немає

загальної демобілізації, переважна більшість людей звільняється зі служби через ВЛК і МСЕК. На жаль, підхід, який поки що практикують ці структури, важко назвати людяним. Але зміни потрошки відбуваються, зацікавлені громадські організації над цим працюють. Я маю надії, що так чи так це зміниться, хоча це не простий і швидкий процес. Однак це одна з причин, чому перша зустріч із цивільним суспільством для ветеранів буває травматичною. У мене є кілька друзів, які говорять, що насправді втрата можливості бути воїном через поранення є більш травматичною, ніж саме поранення. Бо це люди, які бачили себе воїнами, і коли ВЛК чи МСЕК каже їм, що тепер вони не будуть воїнами, то виникає запитання – ким ми тепер будемо?» (згідно з подкастом «Простими словами» 2023). Артем Денисов також підкреслює, що недостатньо мати нормально фізичне здоров'я, аби мати відмінну реабілітацію, потрібна нова мета в існуванні тепер в цивільному житті (згідно з подкастом «Простими словами» 2023).

Ми провели власне дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024», аби з'ясувати актуальні потреби ветеранів станом на 2024 рік. Всього отримали відповіді від 40 різних респондентів.

Наскільки ви задоволені виконанням держави своїх зобов'язань перед ветеранами?

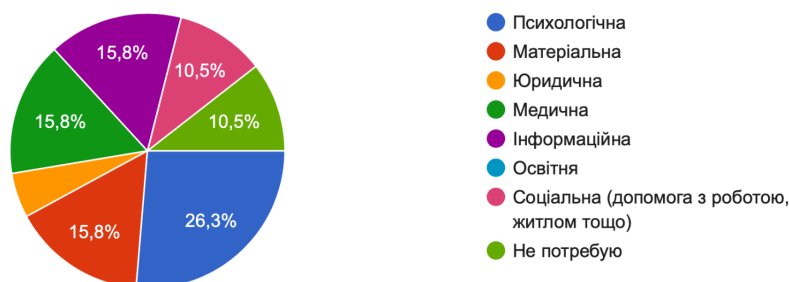
19 відповідей

Рис. 3.5 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Наскільки ви задоволені виконанням держави своїх зобов'язань перед ветеранами?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»

Так на запитання «Наскільки ви задоволені виконанням держави своїх зобов'язань перед ветеранами?» (рис 3.5) 52.6% відповіли, що «скоріше незадоволені», 26.3% — «частково задоволені», а 15.8% — «скоріше задоволені».

Якої допомоги зараз потребуєте найбільше?
19 відповідей

Рис. 3.6 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої допомоги зараз потребуєте найбільше?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

В розділі питання «Якої допомоги зараз потребуєте найбільше?» (рис 3.6) психологічна допомога визначена, як та, якої ветерани потребують найбільше - 26.3%. Водночас інформаційна, медична та матеріальна допомога мають по 15.8% голосів, а соціальна (допомога з роботою, житлом тощо) — 10.5%. Також відповідь «не потребую» має 10.5% відповідей.

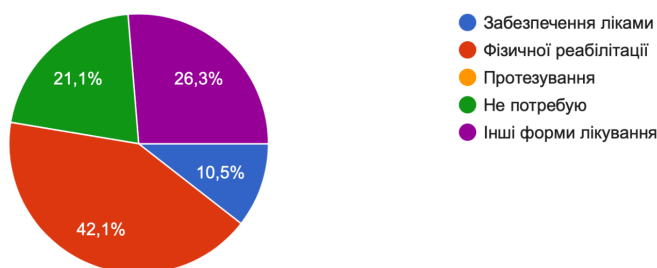
Якої юридичної допомоги потребуєте?
19 відповідей

Рис. 3.7 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої юридичної допомоги потребуєте?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На питання «Якої юридичної допомоги потребуєте» (рис 3.7) 42.1% відповіли, що не потребують, 26.3% відповіли, що потребують з питань отримання соціальних виплат, а 15.8% — з питань оформлення документів (наприклад, статус УБД).

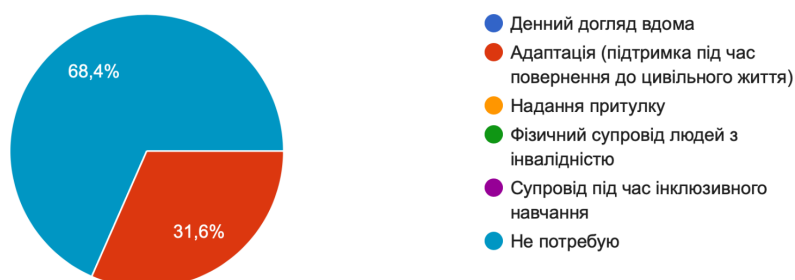
Якої медичної допомоги потребуєте?
19 відповідей

Рис. 3.8 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якої медичної допомоги потребуєте?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На питання «Якої медичної допомоги потребуєте?» (рис 3.8) 42.1% відповіли, що потребують фізичної реабілітації, 26.3% — інших форм лікування, 21.1% — не потребують, а 10.5% — забезпечення ліками.

Чи потребуєте надання базових соціальних послуг?
19 відповідей

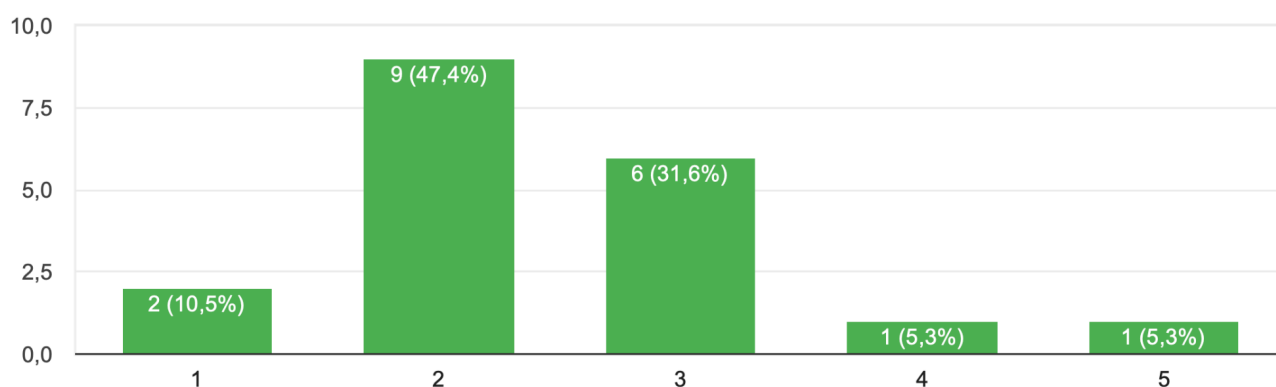

Рис. 3.9 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи потребуєте надання базових соціальних послуг?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На запитання «Чи потребуєте надання базових соціальних послуг?» (рис 3.9) 68.4% відповіли, що не потребують, натомість 31.6% відповіли, що потребують послугу адаптації (підтримка під час повернення до цивільного життя). Водночас відповіді «денний догляд вдома», «фізичний супровід людей з інвалідністю», «супровід під час інклюзивного навчання» не отримали жодної відповіді.

Наскільки ви відчуваєте допомогу та підтримку від суспільства?

19 відповідей

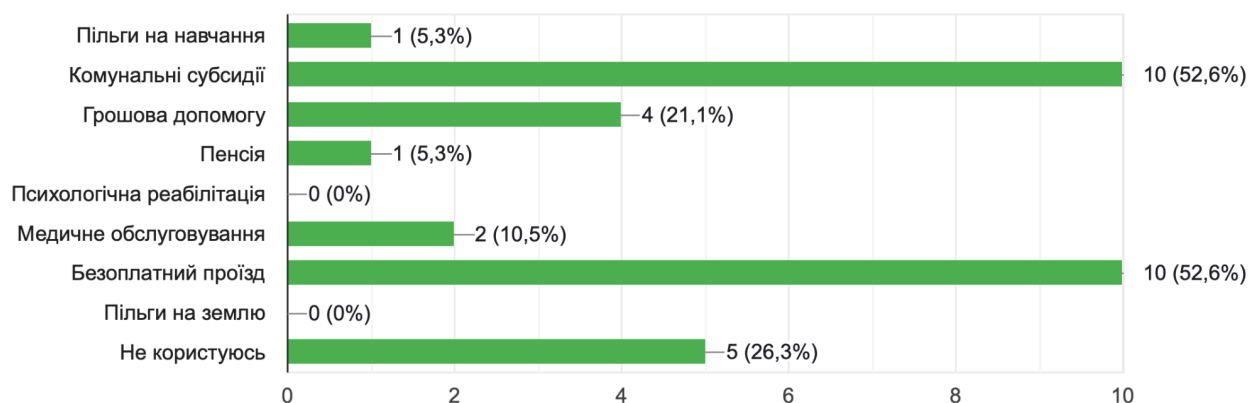

Рис. 3.10 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Наскільки ви відчуваєте допомогу та підтримку від суспільства» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На запитання «Наскільки ви відчуваєте допомогу та підтримку від суспільства» (рис. 3.10), де 1 — зовсім не відчуваю, а 5 — однозначно відчуваю, 47.4% обрали 2, 31.6% обрали 3, 10.5% обрали 1, 5.3% — 4, 5.3% — 5.

Якими пільгами користуєтеся ви та/або ваша родина?

19 відповідей

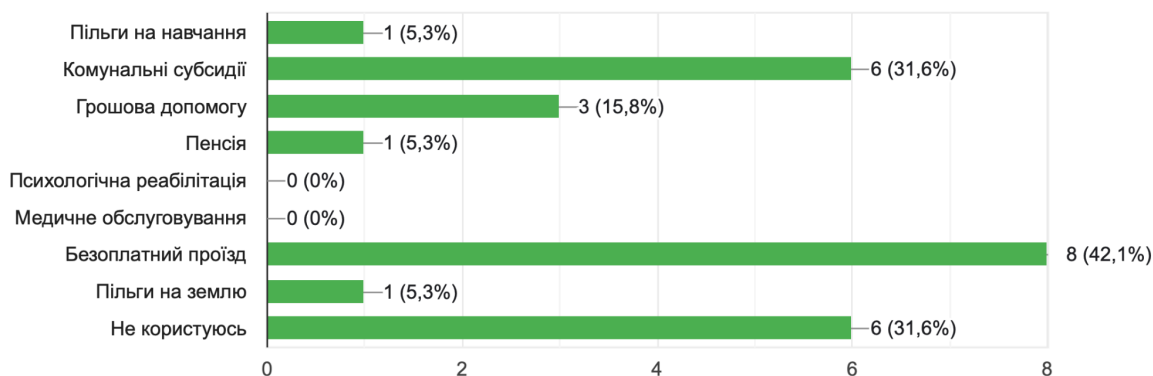

Рис. 3.11 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими пільгами користуєтеся ви та/або ваша родина» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На запитання «Якими пільгами користуєтеся ви та/або ваша родина» (рис. 3.11) комунальні субсидії обрали 52.6%, також безоплатний проїзд обрали 52.6%, варіант «не користуюсь» — 26.3%, грошову допомогу — 21.1%, медичне обслуговування — 10.5%, пільги на навчання — 5.3%, пенсію — 5.3%. Натомість відповіді «психологічна реабілітація» та «пільги на землі» не було обрано.

Якими з отриманих послуг ви найбільше задоволені?

19 відповідей

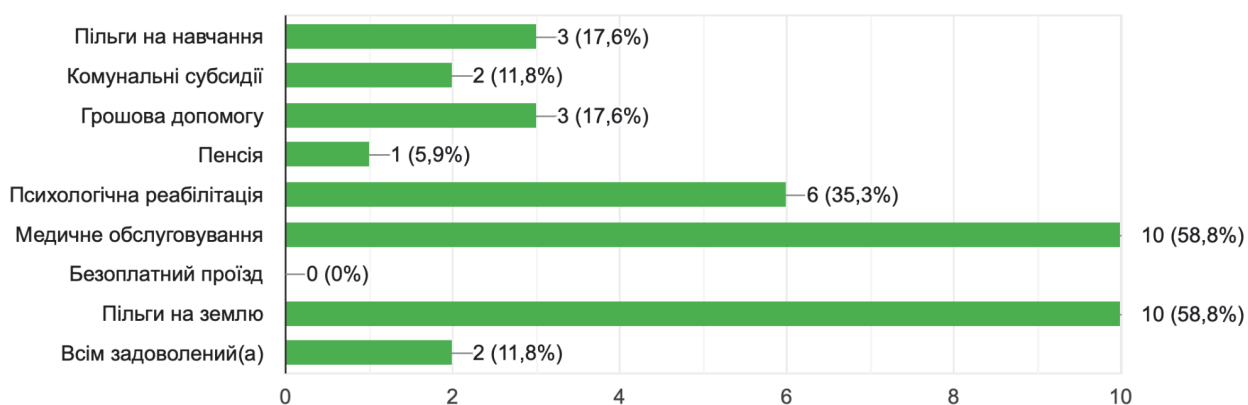

Рис. 3.12 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими з отриманих послуг ви найбільше задоволені?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На запитання «Якими з отриманих послуг ви найбільше задоволені?» (рис 3.12) 42.1% відповідей — безоплатний проїзд, 31.6% — комунальні субсидії, 15.8% — грошова допомога, 5.3% — пільги на навчання, 5.3% — пенсія, 5.3% — пільги на землю. Натомість 31.6% відповідей — «не користуюсь», психологічна реабілітація та медичне обслуговування отримали 0% відповідей, що може свідчити про недостатній рівень цих послуг.

Якими з отриманих послуг ви найбільше не задоволені?

17 відповідей

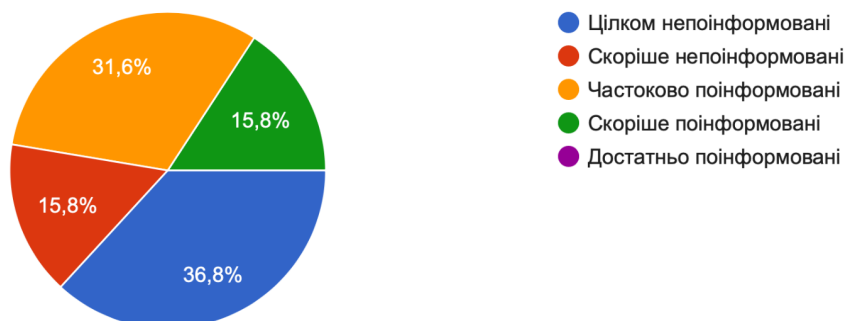

Рис. 3.13 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Якими з отриманих послуг ви найбільше не задоволені?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На запитання «Якими з отриманих послуг ви найбільше не задоволені?» (рис. 3.13) 58.8% відповідей — медичне обслуговування, 58.8% відповідей — пільги на землю, 35.3% — психологічна реабілітація, 17.6% — пільги на навчання, 17.6% - грошова допомога, 11.8% — комунальні субсидії, 5.9% - пенсія. Натомість 11.8% відповідей засвідчують, що опитуванні задоволені всіма послугами. Варіант «безоплатний проїзд» також обрали 0%.

Чи достатньо ви та ваша родина поінформована про наявні державні та приватні програми підтримки для ветеранів?

19 відповідей

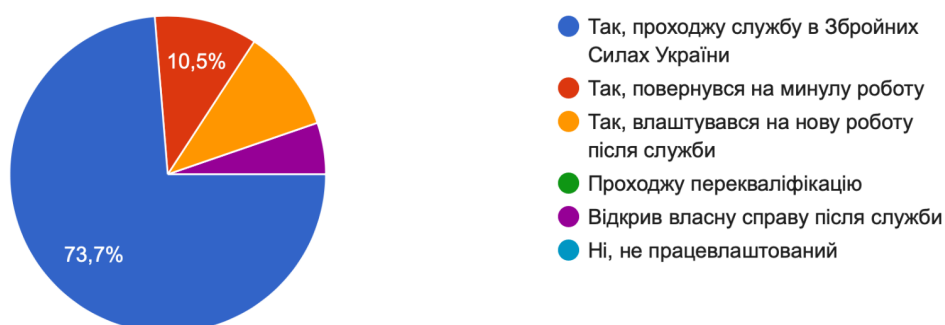

Рис. 3.14 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи достатньо ви та ваша родина поінформована про наявні державні та приватні програми підтримки для ветеранів?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На питання «Чи достатньо ви та ваша родина поінформована про наявні державні та приватні програми підтримки для ветеранів?» (рис. 3.14) 36.8% — цілком непоінформовані, 31.6% — частково поінформовані, 15.8% — скоріше поінформовані, 15.8% — скоріше непоінформовані.

Чи ви працевлаштовані?

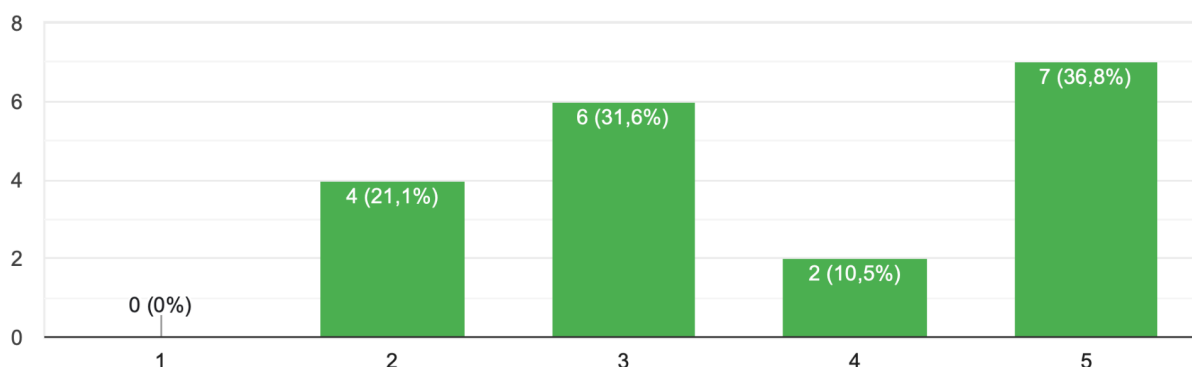
19 відповідей

Рис. 3.15 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи ви працевлаштовані?» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На питання «Чи ви працевлаштовані» (рис. 3.15) 73.7% відповіли: «Так, проходжу службу в Збройних Силах України», 10.5% відповіли: «Так, повернувся на минулу роботу», 10.5% відповіли: «Так, влаштувався на нову роботу після служби», 5.3% відповіли: «відкрив власну справу після служби». Водночас варіанти «проходжу перекваліфікацію» та «ні, не працевлаштований» не отримали жодної відповіді.

Оцініть ступінь задоволеності працевлаштуванням
19 відповідей

Рис. 3.16 Розподіл відповідей респондентів на питання: «Оцініть ступінь задоволеності працевлаштуванням» (за результатами дослідження «Соціальні потреби ветеранів 2024»)

На питання «Оцініть ступінь задоволеності працевлаштуванням» (рис.3.16), де 1 — зовсім не задоволений, а 5 — цілком задоволений, 36.8% оцінили ступінь їх задоволеності працевлаштуванням на 5, 31.6% — на 3, 21.1% — на 2, 10.5% — на 4. Водночас 0% з тих, хто брали участь у дослідженні, оцінили ступінь їх задоволеності ступінь їх задоволеності на 1.

3.3 Практичні рекомендації щодо вирішення незакритих соціальних потреб ветеранів російсько-української війни

Аналіз нормативно-правової бази, досвіду інших країн світу щодо формування ветеранської політики, досліджень та зокрема проведення власного з подальшим аналізом результатів дозволяють оцінити існуючу систему соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни, зокрема надати практичні рекомендації щодо вирішення закритих соціальної потреб ветеранів російсько-української війни.

Так, ми можемо зазначити, що на сьогоднішній день основними потребами ветеранів російсько-української війни є психологічна допомога, адже у своїх відповідях ветерани зазначили, що потребують психологічної допомоги, що підкреслює важливість ментального здоров'я та підтримки після участі у бойових діях; також ветерани наголосили на необхідності інформаційної, медичної та матеріальної допомоги, що свідчить про важливість доступу до відповідної інформації, медичних послуг, наприклад, фізичної реабілітації, і матеріальної підтримки. Ветерани потребують соціальної допомоги, яка включає підтримку у працевлаштуванні та забезпеченні житлом, та юридичної допомоги для отримання соціальних виплат, оформлення документів, таких як статус УБД тощо. Також ветерани зазначили потребу в послугах адаптації для підтримки під час повернення до цивільного життя, що підкреслює необхідність програм інтеграції та реадaptaції та змін у суспільстві загалом, адже більшість опитаних ветеранів не відчувають достатньої підтримки від суспільства та держави.

Таким чином, ми можемо надати такі рекомендації щодо вирішення незакритих соціальних потреб ветеранів російсько-української війни:

1. Оновлення нормативно-правової бази для можливості визначення правового статусу ветерана та шляхів його отримання, створення нових соціальних послуг для ветеранів російсько-української війни, відчуття кращої захищеності у ветеранів з боку закону, забезпечення прав і свобод ветеранів російсько-української війни на належному рівні, унормування

системи соціальної підтримки ветеранів, забезпечення формування військової соціальної роботи як напрямку на законних засадах, боротьби з бюрократією та корупцією, що утруднює адаптацію ветеранів до цивільних умов життя.

2. Покращення надання медичних послуг: збільшення кількості безоплатних медичних послуг для фізичної та психологічної реабілітації ветеранів російсько-української, розширення наявних державних програм підтримки, як, наприклад, програма «Безоплатні ліки» для забезпечення безбар'єрності у наданні медичних послуг, збільшення кількості фінансування існуючих центрів фізичної реабілітації та протезуючих центрів для ветеранів тощо.
3. Цифровізація всіх послуг для ветеранів, враховуючи соціально-юридичні потреби.
4. Збільшення матеріальної допомоги від держави.
5. Посилення інформаційної кампанії щодо наявних державних та приватних форм підтримки, соціальних послуг та шляхи їх для ветеранів російсько-української війни.
6. Організація просвітницької діяльності для цивільного суспільства з метою створення позитивного образу ветерана, розуміння соціально-психологічних потреб людини з ветеранським досвідом тощо.
7. Підтримка бізнесів та підприємств у створенні безбар'єрного простору для людей з ветеранським досвідом з метою покращення економічного стану в країні та забезпеченням ветеранів робочими місцями.
8. Створення безбар'єрної інфраструктури для реалізації прав та свобод людини за Конституцією, доступі до різних послуг та забезпечення інклюзивності маломобільних категорій населення з метою покращення соціальної складової держави.
9. Створення фізичних просторів для ветеранів як шлях прояву поваги до їх унікального досвіду та забезпечення умов підтримки зв'язків з побратимами, іншими військовими тощо.

10. Створення єдиної концепції ветеранської політики для державного та приватного сектору з метою різноманіття та всебічної підтримки ветеранів російсько-української війни з забезпечення безперешкодного та прозорого діалогу між органами влади, надавачами послуг та громадськістю.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Отже, третій розділ було присвячено дослідженням соціальних потреб ветеранів російсько-української війни, аналізу існуючих досліджень та проведення власного онлайн-дослідження задля отримання більш актуальних результатів. Нами було вивчено, що ветерани мають потребу у психологічній, матеріальній, юридичній, соціальній, медичній підтримці. Низка досліджень свідчить про те, що різні установи мають на меті покращення стану добробуту ветеранів, а отже намагаються різнобічно проаналізувати потреби військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій за допомогою різних методів дослідження, наприклад, опитування та інтерв'ювання. Нами також було проаналізовано дослідження 2022-2023 рр., що дозволило отримати ретроспективний аналіз стану потреб ветеранів російсько-української війни і, з урахуванням результатів нашого дослідження, оцінити ступінь задоволеності потреб ветеранів в різний період. Можна зазначити, що у 2024 р. ветерани відчують меншу підтримку від суспільства та держави, ніж у 2022 р. Однією з найактуальніших потреб у 2024 р. є фізична реабілітація, так само, як і у 2023 р. Також низка ветеранів зазначила про потребу у психологічній та соціальній підтримці в напрямку адаптації до цивільного життя.

Ми також дослідили, що існує взаємозв'язок між соціальними потребами та психологічними показниками у військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій: низка ветеранів переймається, що суспільство їх не прийме, що робить адаптацію більш складною.

Отже, визначення основних потреб ветеранів російсько-української війни за допомогою аналізу низки досліджень та вивчення аналізу взаємозв'язку між соціальними потребами та психологічними показниками, вивчення сучасний стан організації соціальної підтримки військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій дозволив нам надати низку рекомендацій:

1. Оновлення нормативно-правової бази:

- Необхідно удосконалити нормативно-правові акти для чіткого визначення правового статусу ветерана та шляхів його отримання.
- Потрібно створити нові соціальні послуги для ветеранів російсько-української війни, що забезпечить кращу захищеність ветеранів з боку закону.
- Забезпечення прав і свобод ветеранів має бути на належному рівні, що включає унормування системи соціальної підтримки та формування військової соціальної роботи на законних засадах.
- Важливою є боротьба з бюрократією та корупцією, що перешкоджає адаптації ветеранів до цивільного життя.

2. Покращення надання медичних послуг:

- Збільшення кількості безоплатних медичних послуг для фізичної та психологічної реабілітації.
- Розширення державних програм підтримки, таких як програма «Безоплатні ліки», для забезпечення безбар'єрного доступу до медичних послуг.
- Збільшення фінансування існуючих центрів фізичної реабілітації та протезування для ветеранів.

3. Цифровізація послуг для ветеранів:

- Впровадження цифрових сервісів для забезпечення доступу до соціальних та юридичних послуг.

4. Збільшення матеріальної допомоги:

- Підвищення рівня матеріальної підтримки від держави для покращення життєвих умов ветеранів.

5. Інформаційна підтримка:

- Посилення інформаційної кампанії щодо державних та приватних форм підтримки, соціальних послуг та шляхів їх отримання для ветеранів.

6. Просвітницька діяльність:

- Організація заходів для цивільного суспільства з метою формування позитивного образу ветеранів та розуміння їхніх соціально-психологічних потреб.

7. Підтримка бізнесів та підприємств:

- Створення безбар'єрного простору для ветеранів, що сприятиме покращенню економічного стану країни та забезпечить ветеранів робочими місцями.

8. Безбар'єрна інфраструктура:

- Розвиток інфраструктури для реалізації прав і свобод людини за Конституцією, доступу до різних послуг та забезпечення інклюзивності для маломобільних категорій населення.

9. Фізичні простори для ветеранів:

- Створення просторів для взаємодії ветеранів, що сприятиме підтримці зв'язків з побратимами та іншими військовими.

10. Єдина концепція ветеранської політики:

- Формування єдиної концепції ветеранської політики для державного та приватного секторів, що забезпечить різноманітну та всебічну підтримку ветеранів і сприятиме прозорому діалогу між владою, надавачами послуг та громадськістю.

Підкреслимо, що державний та приватний сектори наразі не є достатньо ефективними надавачами соціальних послуг для ветеранів російсько-української війни. Такий висновок ми робимо, спираючись на аналіз первинних та вторинних джерел. Водночас важливо наголосити, що формування соціальної сфери в Україні — це активний та складний процес, та лише налагоджена робота кожної інституції з урахуванням досвіду інших країн дозволить забезпечити надійну підтримку військовослужбовців після

повернення із зони ведення бойових дій, що сприятиме більш швидкому процесу адаптації та задоволенні соціальних потреб ветеранів.

В розділі було використано 16 рисунків.

ВИСНОВОК

Отже, дана робота була присвячена особливостям соціальної роботи з військовослужбовцями після повернення із зони ведення бойових дій. На підставі аналізу наукової літератури та нормативно-правової бази можна зробити висновок, що наразі законодавчо ветерани не є захищеною категорією населення, адже існує низка проблем, що пов'язані зі статусом ветерана, отриманням цього статусу тощо. На сьогодні існує низка законів та постанов для врегулювання питань, пов'язані з ветеранами. Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що правове поле в питання ветеранської політики все таки не є досконалим. На підставі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що ряд зарубіжних та вітчизняних науковців досліджували питання потреб ветеранів, зв'язок між їх потребами та психологічними станами, проблеми та умови адаптації, необхідність надання соціальних послуг тощо. У результаті дослідження стало очевидним, що в Україні головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни є Міністерство у справах ветеранів, яке було створено для забезпечення всебічної підтримки ветеранів, включаючи юридичну, соціальну, медичну, та психологічну допомогу. Міністерство здійснює спроби організації вседержавної системи соціальної роботи з ветеранами, проте наразі цей орган немає довіри з боку приватних організацій, громадськості та безпосередньо ветеранів. На основі отриманих даних можна прийти до висновку, що військова соціальна робота тільки розвивається на державному рівні, проте приватний сектор активно допомагає розвивати та поширювати ветеранську політику. Загалом, можна зазначити, що достатньо надійним джерелом підтримки для ветеранів є благодійна організація «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ВЕТЕРАН ХАБ ++», яка надає

юридичну, психологічну, правову та інформаційну підтримку. Водночас можна стверджувати, спираючись на аналіз первинних та вторинних джерел, що надання послуг цією організацією також не є досконалим через відсутність належної нормативно-правової бази, через обмеженість ресурсів тощо. У підсумку можна констатувати, що система соціальної підтримки після повернення із зони ведення бойових дій є недостатньо організованою і потребує прогресу та інновацій.

Проаналізувавши існуючі українські та закордонні програми соціальної підтримки, ми можемо зробити висновок, що Україні варто також звернути увагу на досвід різних країн світу. Наприклад, з досвіду Великої Британії Україна може перейняти такий додатковий напрям підтримки, як допомога з освітою для дітей військовослужбовців, у Ізраїлю концепцію «Індивідуальний план адаптації до цивільного життя», адже кожний випадок є унікальним і організувати уніфіковану схему допомоги неможливо, у США перейняти фокус на ментальному здоров'ї, а у Японії — різнобічність напрямків роботи, що враховує фізіологічні, психологічні, культурні особливості особистості. Враховуючи всі аспекти, можна стверджувати, що різносторонній досвід інших країн світу має стати у нагоді для України при побудові системи соціальної роботи з військовослужбовцями.

Резюмуючи викладене, можна зазначити, що особливості соціально-психологічного стану та потреб ветеранів російсько-української війни полягає у тому, що людина має навчитись жити зі своїм ветеранським досвідом, визначивши свою мету заново в цивільному житті. На підґрунті аналізу різних досліджень можна вважати, що ветерани стикаються з низкою проблем: вони думають про неприйняття з боку суспільства, вони розуміють, що потребують психологічної, медичної, соціальної, юридичної підтримки тощо. Водночас вони не відчують належної підтримки з боку держави, що дозволяє зробити висновок про неефективність роботи наявної сьогодні державної системи соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що станом на зараз

ветеранські потреби не є задоволеними в повній мірі. Резюмуючи вищенаведене, можна стверджувати, що Україні треба приділяти більше ресурсів для адаптації ветеранів та підтримки їх під час пристосування до умов цивільного життя.

Завдяки аналізу первинних та вторинних джерел, ми розробили рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки для ветеранів війни: оновлення нормативно-правової бази є критично важливим аспектом для забезпечення ефективної підтримки ветеранів.

Необхідно удосконалити нормативно-правові акти для чіткого визначення правового статусу ветерана та шляхів його отримання. Проведення цієї реформи сприятиме полегшенню доступу ветеранів до соціальних та юридичних послуг. Крім того, важливо створити нові соціальні програми, що забезпечують кращу захищеність ветеранів з боку закону та сприятимуть їхньому успішному поверненню до цивільного життя. Такий підхід передбачає формуванню системи соціальної підтримки та розвиток військової соціальної роботи на законних засадах. Більш того, боротьба з бюрократією та корупцією є необхідною для забезпечення ефективної адаптації ветеранів до цивільного життя.

Покращення надання медичних послуг також має вирішальне значення. Збільшення кількості безоплатних медичних послуг для фізичної та психологічної реабілітації, розширення державних програм підтримки та збільшення фінансування центрів фізичної реабілітації та протезування для ветеранів сприятимуть їхньому здоров'ю та благополуччю.

Крім того, важливо продовжувати впроваджувати цифрові сервіси для забезпечення доступу до соціальних та юридичних послуг для ветеранів, посилити інформаційну кампанію та організувати заходи для формування позитивного образу ветеранів у суспільстві. Необхідно також створити сприятливі умови для підтримки бізнесів, що належать ветеранам, та забезпечити доступність інфраструктури для усіх маломобільних категорій населення.

Усе вищевикладене свідчить про те, що єдина концепція ветеранської політики для державного та приватного сектору забезпечить системну та всебічну підтримку ветеранів і сприятиме їхній успішній адаптації до цивільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбар'єрність, психологічна реабілітація та стоматологія для військових: інтерв'ю із заступницею очільника Міністерства у справах ветеранів Оксаною Сивак. (2024)
URL: <https://kanaldim.tv/bezbaryernist-psyhologichna-reabilitacziya-ta-stomatologiya-dlya-vijskovyih-intervyu-z-zastupnyczyeyu-ochilnyka-ministerstva-u-spravah-veteraniv-oksanoyu-syvak/>
2. Військовий досвід в резюме.
URL: <https://veteranhub.com.ua/military-experience-in-resume>
3. Гнатковський, Д.А. (2022). Принципи формування державної ветеранської політики в Україні. 54-59.
4. Губа, Н., & Гладких, Ж. (2018). Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності. Психологічні перспективи, Випуск 32, 97-108.
5. Два роки Veteran Hub: як спільнота підтримує ветеранів при поверненні до цивільного життя.
URL: <https://cs.detector.media/infospace/texts/182591/2020-11-18-dva-roky-veteran-hub-yak-spilnota-pidtrymuie-veteraniv-pry-povernenni-do-tsyvilnogo-zhyttya/>
6. Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.
URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>
7. Дідик, Н. (2019). Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. Наукові студії із соціальної та політичної психології.
8. Друге анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів» URL: <https://veteranfund.com.ua/doc/6-12-02-23.pdf>
9. Євсюков, О. П., Садковий, В. П. (2010). Специфіка особистісних змін, що відбуваються з людьми, які пережили психічну травму. Проблеми екстремальної та кризової психології, 7, 120–128.
10. Завдання — зняти ветеранів з соціальної голки: в Міністерстві ветеранів пояснили свою стратегію, велику цифровізацію послуг і меморіал у Биківні. (2024)
URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2024-02-21/5835350-zavdannya-znyati>

[-veteraniv-z-sotsialnoi-golki-v-minveti-poyasnili-svoyu-strategiyu-veliku-tsifrovizatsiyu-poslug-i-memorial-u-bikivni](#)

11. Загальна характеристика соціальної роботи в країнах Азії в ХХ ст. : Китай, Японія.
URL:http://ni.biz.ua/7/7_7/7_71240_obshchaya-harakteristika-sotsialnoy-raboti-i-v-stranah-azii-v-hh-v-kitay-yaponiya.html
12. Заєць Д. Особливості адаптації військових до цивільного життя. Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. – No 11. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. – 111 с.
13. Заєць, Д.Ю. (2024) Особливості адаптації військових до цивільного життя.
URL: <https://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/15056>
14. Закон України від 22.10.1993 No 3551-ХІІ. (2022, травень 7). Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20220507#Text> (дата звернення: 03.06.2022).
15. Зцілюючи душу... Забезпечення потреб ментального здоров'я для ветеранів військової служби в Україні
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3828490-zciluuci-dusu-zabezpeचना-potreb-mentalnogo-zdorova-dla-veteraniv-vijskovoї-sluzbi-v-ukraini.html>
16. Казацький, О. (2023). Крок зі щитом або на щиті. Як змінювалася українська армія за 30 років Незалежності.
URL:<https://www.rbc.ua/ukr/news/shchitom-shchite-menyalas-ukrainskaya-armiya-1628506401.html>
17. Каргіна, Н. В. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 : 05 / Наталія Вікторівна Каргіна; наук. кер. М. Й. Казанжи; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2018. – 269 URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1248/3/Дисертація%20Каргіна%20Наталія.pdf>
18. Кашлюк Ю. (2016) Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості // Проблеми сучасної психології. - 2016. - Вип. 34. - С. 170-186.
19. Китай запроваджує окрему політику підтримки народжуваності для військовослужбовців. (2023).
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3758509-kitaj-zaprovadzue-okremu-politiku-pidtrimki-narodzuvanosti-dla-vijskovosluzbovciv.html>
20. Кіндій І., Костишин Е. Деякі аспекти впровадження зарубіжного досвіду соціально-психологічної адаптації ветеранів та учасників бойових дій в

30. П'янківська, Л. (2024). Особливості прояву «rever culture shock» у ветеранів після повернення до цивільного життя. *Grail of Science*, 37, 411–415.
31. Піраміда потреб Маслоу: Що таке Ієрархія потреб і як вона працює? (2023)
URL: <https://www.gasformind.com/piramida-potreb-maslou/>
32. Подкасти «Воїни та кохані».
URL: <https://veteranhub.com.ua/projects/podcasts>
33. Політика героїв: як держава взаємодіятиме з ветеранами. (2023)
URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/11/14/7428750/>
34. Помічники ветеранів стануть фахівцями із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. (2024)
URL: <https://nib.gov.ua/news/pomichniki-veteraniv-stanut-fahivtsyami-iz-suprovodu-veteraniv-vijni-ta-demobilizovanih-osib/>
35. Порухення прав і гарантій ветеранів війни та військових і рекомендації врегулювання проблемних аспектів.
URL: <https://legal100.org.ua/analytics/porushennya-prav-i-garantiy-veteraniv-vijni-ta-viyskovih-i-rekomendatsiyi-vregulyuvannya-problemnih-aspektiv/>
36. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413: Порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України.
37. Потреби це.
URL: <https://www.psykholoh.com/post/потреби-це>
38. Практика.
URL: <https://praktyka.veteranhub.com.ua>
39. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
40. Про соціальну послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20231231#Text>
41. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
42. Рудницький, С. (2012). Політичне і соціальне у потребах: проблеми взаємозалежності і співвідношення. *Політичний менеджмент*. 154-164.
URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudnytskyi_politychne.pdf
43. Слозанська, Г., Горішна, Н., Бибик, Д., & Криницька, І. (2023). Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів

- їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, 10(1), 47-62.
URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31666/1/Slozanska_et_Al_Sots_Work.pdf
44. Соціальні політики щодо ветеранів, людей з інвалідністю та пенсіонерів.
URL: <https://uareforms.org/pages/new-page-657>
45. Усвідомлене батьківство під час війни.
URL: <https://parents.veteranhub.com.ua>
46. Черниш, О. (2021). Зі щитом або на щиті. Як змінювалася українська армія за 30 років Незалежності.
URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/shchitom-shchite-menyalas-ukrainskaya-armiya-1628506401.html>
47. Чимбір О. (2023) Соціальна реінтеграція ветеранів війни. С. 44
48. Шлях ветеранів і ветеранок. Стор. 84.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1gSlkhpMoJHDFNgO6FV0o-y6oA99ieq6a/view>
49. Шлях коханої воїна.
URL: <https://kohana.veteranhub.com.ua>
50. Що таке соціальні потреби? (2024)
URL: <https://investytsii.zapisi.cx.ua/ukraincyam/shho-take-socialni-potrebi-prikladiv.html>
51. Юнгер С. (2023) Плем'я. Про повернення з війни і належність до спільноти / пер. з англ. Ольга Корнюшина. – К.: Наш Формат, 2023. – 128 с.
52. Як отримати статус учасника бойових дій після 24 лютого: роз'яснення юриста (оновлено).
URL: <https://www.helsinki.org.ua/advice/yak-otrymaty-status-uchasnyka-bojovykh-diy-pislia-24-liutoho-roz-iasnennia-iurysta/>
53. Як українці ставляться до служби в армії (опитування). (2011).
URL: <https://www.unian.ua/politics/544807-yak-ukrajintsi-stavlyatsya-do-slujbi-v-armiji-opituvannya.html>
54. Atwell, K. (2023). Shaping in strategic competition: how to win friends and influence people with military power. MWI - Modern War Institute.
URL: <https://mwi.westpoint.edu/shaping-in-strategic-competition-how-to-win-friends-and-influence-people-with-military-power/>
55. Bai, J. (2014). What is the Role of Social Work in China? A Multi-Dimensional Analysis.

- URL:https://www.researchgate.net/publication/333637100_What_is_the_Role_of_Social_Work_in_China_A_Multi-Dimensional_Analysis
56. Barkin, N. (2019). Where Veterans Aren't Thanked for Their Service.
URL:<https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/08/what-makes-german-military-veteran/595381/>
  57. Bergman, B., Burdett, H., & Greenberg, N. (2014). Service life and beyond –institution or culture? *RUSI Journal*, 159(5), 60–68.
  58. Chauhan, S. (2023). The 'Angels of Death': Israel's Defense Forces' Messengers of Tragedy.
URL:<https://bnnbreaking.com/world/israel/the-angels-of-death-israels-defense-forces-messengers-of-tragedy/>
  59. Deahl, M. P. (2023). Ukraine: Meeting the mental health needs of service veterans.
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00207640231175610>
  60. Deci, E., & Ryan, R. (1985). The General Causality orientation scale. *Journal of Research in Personality*, 19, 109–134.
  61. Forgey, M. A., & Green-Hurdle, K. (2019). Toward a More Global Understanding of Military Social Work Practice.
URL:<https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2019/10/IMilSW-Study-PP-FINAL-West-Point.pdf>
  62. How can you join the British Army as a social worker?
URL:<https://www.quora.com/How-can-you-join-the-British-Army-as-a-social-worker>
  63. Japanese American Veterans Association.
URL: <https://java.wildapricot.org/About-Us>
  64. Lola, Z. (пик). Social work in Europe. Nineteenth and twentieth century.
URL:<https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/political-europe/control-and-discipline/social-work-in-europe>
  65. Low, C., Pearce, C. R., Leighton, R. A., Hillman, K., Barber, I., Mabbutt, E., Brown, J., & Ross, P. D. B. (2023). Military Social Work in the United Kingdom. In *Military Social Work Around the Globe* (pp. 151-165). Springer.
  66. Military Social Work in 4 Different Countries (2016).
URL:<https://sw250.wordpress.com/2016/05/16/military-social-work-in-4-different-countries/>
  67. Nakano, K. (2020). Military Social Work Research in Japan.
URL:https://www.researchgate.net/publication/344400714_Military_Social_Work_Research_in_Japan
  68. Pols, H., & Oak, S. (пик). WAR & Military Mental Health.

- URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2089086/>
69. Reverse Culture Shock - Reverse Culture Shock.
URL: <https://2009-2017.state.gov/m/fsi/tc/c56075.htm>
70. SSAFA, the Armed Forces charity.
URL: <https://www.ssafa.org.uk/about-us/our-organisation>
71. Veteran Hub. Що робимо.
URL: <https://veteranhub.com.ua/about>
72. Veteran Hub працює з адаптацією ветеранів і ветеранок із 2018 року. Що вони зрозуміли за цей час.
URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/podcast/344869-veteran-hub-pratsyue-z-adaptatsieyu-veteraniv-i-veteranok>
73. Veteran policy since the First World War in France.
URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/veteran-policy-first-world-war-france>
74. Wooten, N. R. (2015). Military Social Work: Opportunities and Challenges for Social Work Education.
URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4469218/#R23>